

JÁSZKUNSAĞ

XX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1974. MÁRCIUS

JÁSZKUNSÁG

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Szolnok megyei Szervezetének folyóirata
Megjelenik negyedévenként.

XX. évfolyam 1. szám
1974. március

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta
Központi Hírlap Irodánál (Bp., József nádor
tér 1.) és a postahivataloknál. Előfizetési díj:
1 évre 20,— Ft. Csekkszámlaszám: 215—96162

A szerkesztő bizottság elnöke:

S z u r m a y E r n ő

Szerkesztő bizottság:

Elek Lajos, dr. Lukács Pál,
Mészáros Ferenc, Mohácsi Ottó, Simon Béla,
dr. Soós István

Felelős szerkesztő:

K a p o s v á r i G y u l a

Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.

Telefon: 12-350

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk
vissza.

Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat.

Felelős kiadó: Vírág Iván

Index: 25 910

760-74 Szolnoki Nyomda Vállalat Szolnok.

Május 1. u. 19.

Felelős vezető: Kozák Ferenc

TARTALOM

Barta László: Szolnok megye gazdasági hely- zete és a gazdaság továbbfejlesztésének néhány kérdése	1
Dr. Soós István: A helyi ipar fejlődése Szolnok megyében	17
Dr. Majoros Károly: Gondolatok egy kiál- lításra	22
Dr. Vaskó László: Adalékok az úttörő- mozgalom kibontakozásának Szolnok me- gyei történetéhez	25
Kocsis László: Emberek az embertelenség- ben. — A karcagi illegális KMP tevė- kenységéről	34
Dr. Fűvessy Anikó: Adatok Tiszafüred kör- nyéke történetéhez	40
Szolnok megye 1944/45-ös eseményeiről (Dr. Gercsényi Lajos)	45
A Társulat életéből (Mészáros Ferenc) ...	47

A címlapon:

Épülő Szolnok: a Zagyva-parti lakótelep
a fedett piaccal. Fotó: Boros Gáspár

Szolnok megye gazdasági helyzete és a gazdaság továbbfejlesztésének néhány kérdése

Szolnok megye helyzetét az országban a következő főbb mutatókkal jellemezhetjük: területe az ország egészének 6⁰/₀-át képezi. A lakosságszám 10 év alatt több mint 12 000 fővel csökkent. A népesség száma az 1970. évi adatok szerint 449 800 fő, az ország lakosságának 4,4⁰/₀-a. Népsűrűsége 80,7 fő/km², 27,3⁰/₀-kal alacsonyabb az országosnál.

Szolnok megyét a felszabadulás előtt az elmaradott területek között tartották nyilván. Lakosságának háromnegyed része a mezőgazdaságból élt, a termelési szerkezet egyoldalú volt. Ipari tevékenység alig folyt a megyében. A mintegy 27 000 ipari dolgozó döntő többsége kisiparos, csupán 2700 főt foglalkoztattak a gyáriparban, az országosnak mindössze egy százalékát.

A gazdasági életet a félf feudális állapotok jellemezték. A nagy- és közép-birtokokhoz 1943-ban a földterület 62⁰/₀-a tartozott. Az 53 földbirtokos csaknem annyi földnek volt a tulajdonosa, mint amennyivel 57 00 törpe- és kisbirtokos rendelkezett. A társadalmi feszültséget végsőkéig fokozta, hogy a mintegy 50 ezer agrárproletár nehéz körülmények között élt, az év nagy részében munkanélküli volt.

A II. világháború idején Szolnok megyét is rendkívüli károk érték. Az ipari üzemek berendezéseinek számottevő hányadát a németek elhurcolták. Legnagyobb kárt az állatállomány és ezen belül az igavonó-állomány szenvedte, mert az 1938. évinek csupán 1/4-e maradt meg.

A felszabadulás után a megye termelőeszközeiben bekövetkezett nagyfokú pusztulást előbb pótolni kellett, a fejlesztés csak ez után következhetett.

I. A MEGYEI GAZDASÁG FEJLŐDÉSE AZ 1945–1970. KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

A felszabadulást követő negyedszázad alatt bekövetkezett gazdasági fejlődésben Szolnok megyében is nagy szerepet játszott, hogy a szocialista tulajdonviszonyokat fokozatosan kialakítottuk és azok teljessé váltak. Ezzel megszűntek a fejlődés gátló tényezői.

A termelőeszközök gyarapítása – mint ismeretes – a nemzeti jövedelemből lehetséges. Országosan a nemzeti jövedelemnek évenként mintegy 20–28⁰/₀-át fordítjuk felhalmozásra, eszközök képzésére. 1950 és 1968 között országosan az összes felhalmozás négyszeresére, ebből az állóalap közel hatszorosára nőtt.

Szolnok megyében a szocialista szektorban 1953-tól 1968-ig 16,7 milliárd forintot fordítottunk beruházásra. A megye egészének fejlesztése alapvetően az országosan és a megyében kidolgozott irányelveknek megfelelően – tervsze-

rően – folyt. A mezőgazdaság szocialista átszervezését és a termelősövetkezetek megszilárdítását segítve, 1963-ig a mezőgazdaság termelőeszközeinek a növekedésre fordították a legnagyobb összegeket. Ebben az időszakban is növekedtek az ipari állóalapok, bár a növekedés elmaradt az országtól.

Az ipari beruházások aránya 1964-től kezdve minden évben meghaladta a mezőgazdaságét. A szocialista szektor termelőjellegű beruházásainak 1953–1963 között 34⁰/₀-át, 1964 és 1968 között már 46⁰/₀-át fordították a megyében az ipar fejlesztésére.

**A szocialista szektorban teljesített beruházások
1953. és 1968. között a következők szerint alakultak:**

Megnevezés	Az egy lakosra jutó beruházás, Ft		Szolnok m. az országos %-ában	A beruházások százalékos megoszlása	
	országos	Szolnok megye		országos	Szolnok megye
Összes beruházás	50 236	37 968	76	100	100
Ebből: az iparban	21 638	12 741	59	43	34
a mezőgazdaságban	8 684	13 230	152	17	35
nem termelő ágazatokban	10 794	6 577	61	21	17

A nem termelő ágakra viszonylag kevés összeget fordítottunk. 1953 és 1968 között lakásra, kommunális, egészségügyi és kulturális célokra 2,9 milliárd forintot használtak fel, amely az összes megyei teljesítésnek 17⁰/₀-a volt. Ez az országos (21⁰/₀) arányhoz viszonyítva is kevés. Következménye, hogy az infrastrukturális fejlődés szükségszerűen elmaradt a termelőágak fejlődése mögött. Az egy lakosra jutó kommunális beruházások értéke alapján Szolnok megye 1967-ben csak Pest megyét előzte meg és a 18. helyre került.

Szolnok megyében az állóalanok fejlesztése lassabb ütemű volt ugyan az országosnál, a termelő ágazatok fejlődését mégis nagy mértékben elősegítette és egyéb tényezőkkel együtt alapvetően megváltoztatta a megye gazdasági és társadalmi szerkezetét.

1. Az ipar fejlődése, a szocialista iparosítás eredményei

Szolnok megyében a felszabadulás előtt az ipari tevékenység igen csekély volt és alapvetően csak Szolnok városra korlátozódott. Gyáripari üzemként csupán a MÁV-műhely, a cukorgyár, a papírgyár és az 1940-ben alakult cipőgyár működött. Ezekkel együtt a szétszórott téglagyárakban és a malmokban, valamint a kisiparosoknál dolgozott a mintegy 27 000 ipari kereső. 1930-ban a munkások 87⁰/₀-át 20 főnél kisebb üzemekben foglalkoztatták.

A felszabadulás után a megyei gazdaságban egyre nagyobb súlyt kapott az ipar. Az államosított vállalatok már 1949-ben többet termeltek, mint a háború előtt. A megyei ipar alapvető vonása, hogy a beruházások révén szocialista nagyüzemek jöttek létre. 1953-tól 1968-ig pl. a szocialista iparban mintegy 33 000 munkahely létesült. 1950 és 1969 között a korábban meglévő üzemek fejlesztésével párhuzamosan 15 vállalat települt a megyébe. (Aprítógépgyár, Tiszamenti Vegyiművek, Beton- és Vasbetonipari Művek gyáregységei stb.)

Megyénk ipara igen dinamikusan fejlődött. A KSH Megyei Igazgatóságának számításai szerint 1968-ban a termelés háromszor-négyszer volt több az 1953. évinél. A termelés évenkénti átlagos növekedési üteme elérte a 9-10 százalékot.

A fejlesztés következtében az ipar szerkezete is lényegesen módosult. A háború előtti években a könnyű- és az élelmiszeripar játszotta a vezető szerepet. A felszabadulás után a nehézipar, ezen belül a gép- és a vegyipar fejlesztése került előtérbe.

A megye iparszerkezete a foglalkoztatottak és az eszközállomány alapján a következők szerint változott meg:

Megnevezés	A foglalkoztatottak %-os megoszlása		A felhasznált vill. energia Az álló- eszközök	
	1930.	1968.	%-os megoszlása	1968-ban
Nehézipar	30	47	50	63
Könnyűipar	54	41	30	15
Élelmiszeripar	16	12	20	22
Szocialista ipar	100	100	100	100

Szolnok megyében 1968 végén 26 millió önálló minisztériumi és tanácsi iparvállalat, valamint 48 ipari termelőszövetkezet működött. Az 1963. évi ipari átszervezés után több iparvállalat (pl. Cukorgyár, Papírgyár, Bútorgyár stb.) telep lett. A szocialista iparban a 32 500 munkás közül mintegy 16 000 (49⁰/₀) dolgozott 500 főnél többet foglalkoztató telepeken. Jellemző az is, hogy a legfeljebb 10 főt foglalkoztató telepek az összes ipartelepek több mint a felét adják.

Az iparfejlődést többek között az jellemezte, hogy a foglalkoztatottak száma gyors ütemben növekedett, és ez képezte a termelés növekedésének fő forrását.

A termelés, a létszám és a termelékenységi alakulása

Megnevezés	Az 1968. évi		
	termelés	létszám	termelékenységi
	az 1958. évi %-ában		
Minisztériumi ipar	249	190	131
Tanácsi ipar	278	176	158
Szöv. ipar	339	211	161
Szocialista ipar	269	191	141

Az iparszerkezet változása és az új vállalatok belépésének eredményeként az iparcikkek termelésének a köre is kiszélesedett. Lényegében 1945. után kezdte a megye termelni azokat az iparcikkeket, amelyekből Szolnok megye adja az ország termelésének jelentős hányadát. 30 olyan fontos cikk található, amelyek részcsedése az országos termelésből 10⁰/₀ feletti.

Cikk	A termelés		
	mennyiségben	az országos %-ában	
		1960.	1968.
Hűtőszekrény			
1000 db	154	100,0	100,0
Kénsav 1000 to	325	47,0	73,0
Szuperfoszfát, porított, 1000 to	477	—	56,0
Tornacipő 1000 pár	3365	100,0	99,0
Gumicsizma 1000 pár	341	34,0	—

A megyei ipar termékei nemcsak a hazai piacra jutnak el, hanem az ország határain túlra is. Jó exportcikk a hűtőszekrény, a kénsav, a csontos nyershús, a vágott baromfi, a cukor, a férfi- és női cipő és a különféle aprítógép. 1968-ban pl. a termelt tornacipő 22⁰/₀-át, a gumicsizma 24⁰/₀-át, a vágott baromfi 21⁰/₀-át és a csontos nyershús 16⁰/₀-át szállították külföldre a megye ipari üzeméi.

2. Az agrárviszonyok megváltozása

Szolnok megye agrárgazdasága jelentős helyet foglal el mind a megyén belüli súlya alapján, mind a népgazdasági szükségletek kielégítése szempontjából.

A mezőgazdaságban az első jelentős változást a felszabadulás után az 1945. évi földreform eredményezte. Az igazi, gyökeres átalakulást mégsem ez jelentette, hanem a szocialista tulajdonviszonyok megteremtése és teljessé válása az 1948–1959 között – átmeneti visszaesésekkel – végbement folyamatban. Már 1950-ben szövetkezeti város lett Túrkeve és követte példáját Mezőtúr, Karcag és Kisújszállás. Szolnok megye 1959-ben – Győr-Sopron megye után – az országban másodikként vált szövetkezeti megyévé.

Az 1959 óta eltelt időszakban a mezőgazdasági nagyüzemek erőteljesen koncentrálódtak. 1969-ben 13 állami gazdaság és 123 termelőszövetkezet gazdálkodott a megyében. Területük átlagosan eléri a 9900, illetve 5600 kat. holdat.

A mezőgazdaság termelőerőinek gyors növekedése főként a szocialista átszervezés után indult meg. Eredményes lépések történtek a termelés anyagi-műszaki bázisának megteremtésére.

Néhány adat a fejlődés érzékeltetésére:

- az öntözött terület 1968-ban 133 ezer kh. volt az 1952. évi 32 ezer kh-val szemben;
- 1952. és 1968. között 233 ezer kh. területet javítottak meg;
- az 1955. évi 2300-zal szemben 1968-ban 4900 traktor segítette a nagyüzemek termelő tevékenységét;
- a kombájnok száma mintegy 1000 db. az 1957. évinek négyszerese;
- az 1 kh szántóra jutó műtrágya-felhasználás 1968-ban az állami gazdaságokban 296 kg, a termelőszövetkezetekben 165 kg (az 1956–1960-as évek átlagához képest a növekedés 43. illetve 85%);
- növekedett a mezőgazdaság szakember ellátása is.

A termelőerők növekedése, a gépesítés és a kemizálás térhódítása a növénytermesztés nagyfokú színvonal-emelkedésében is kifejezésre jutott:

Megnevezés	1931—1940.	1951—1960.	1961—1965.	1966—1968
	évek átlaga			
Búza	7,8	8,8	11,3	13,0
Arpa	7,5	10,4	14,0	12,3
Kukorica	9,9	12,2	15,7	15,9
Cukorrépa	112,0	109,6	152,4	201,4
Napraforgó	5,1	6,1	6,1	5,9
Lucerna	22,1	19,2	14,5	22,0

Szolnok megye állatállománya — számosállatban kifejezve — 1969-ben kilenc százalékkal több az 1935. évinél, de közben jelentősen módosult az állatállomány szerkezete. A gépesítés miatt feleslegessé vált az igavonó állomány nagy része és az 1935. évi lóállománynak csupán 1/5-ét tartották meg. A szarvasmarhaállomány 43%-kal, a sertésállomány 35%-kal, a juhállomány közel háromszorosára nőtt. Ennek ellenére Szolnok megye állatsűrűség tekintetében a 14. helyet foglalja el.

A megye mezőgazdaságának eredményeit alapvetően a szocialista szektor határozza meg. 1967-ben a mezőgazdaság — növénytermesztés és állattenyésztés — bruttó termelésének 89%-át a szocialista gazdaságok termelték.

A megye mezőgazdaságának jelentőségét az mutatja legjobban, hogy a népgazdaság számára nagy tömegű árutermelést biztosít. 1968-ban 1953-hoz képest a felvásárlás például

kenyérgabonából	69%-kal,
vágómarhából	154%-kal,
vágósertésből	321%-kal,
tojásból	203+-kal és
tejből	175%-kal

növekedett. Megváltozott a felvásárlás szerkezete is. 1968-ban az összes átadásnak már több mint a felét az állatok és az állati termékek tették ki.

3. Az egyéb termelő ágazatok fejlődése

A beruházási-építési feladatok elvégzésére a megyében fokozatosan alakult ki a *szocialista építőipari* szervezet. 1953-ban 18 vállalat és szövetkezet működött, a foglalkoztatottak száma mintegy 3700 fő volt. 1968-ig további 4000-rel nőtt az építőipari foglalkoztatottak száma. Közben — 1966-ban — létrejöttek a termelőszövetkezetek közös vállalkozásai is.

A megyei székhelyű építőipar összes építőipari termelése az 1953. évinek kb. négyszerese.

A teljesítményérték növekedése mellett korszerűsödött az építőipar műszaki-technikai színvonala: előrehaladás történt a nehéz fizikai munkák gépesítésében, a befejező munkák gyorsításában, a korszerű kivitelezési technológiák fokozatos alkalmazásában.

A szocialista építőipar műszaki fejlődésének néhány mutatója

Megnevezés	1955.	1960.	1968.
Az egy munkásra jutó gépi hajtóerő (lóerő)	...	1,4	2,4
Fontosabb építőipari gépek, db			
daruk összesen	3	32	40
betonkeverő	45	78	145
habarcskeverő	32	28	40
szállítószalag	36	91	100
A géppel végzett földmunka aránya (%)	0	11	37
A beépített vasbetonszerkezetből az előregyártott aránya (%)	...	30	38

Az igen jelentős fejlődés ellenére a megye építőipara általában nem tudta kielégíteni az igényeket.

A dinamikusan fejlődő megyei gazdaság nagy igényeket támaszt a *közlekedésbázissal és szállítóparkkal* szemben.

Szolnok megyében az állami közutak hossza 1332 km, amelynek alig több mint fele pormentes. Az utak minősége sok kívánni valót hagy maga után. Különösen problémát okoz a 4. sz. főközlekedési út Szolnok városon áthaladó szakaszának zsúfoltsága. A szolnoki vasúti csomópont átfogó rekonstrukciója folyamatban van. Elkészült az új rendezőpályaudvar, épül a személypályaudvar.

4. A lakosság életkörülményeit befolyásoló egyéb főbb tényezők alakulása

A megye társadalmi szerkezetének a megváltozása, a lakosság életkörülményeinek alakulása a termelési eszközök tulajdonviszonyától és a gazdasági növekedés ütemétől függ. A felszabadulás után végbement gazdasági fejlődés hatására gyors ütemben nőtt a munkahelyek száma, a lakosság jövedelme és fejlődött a szociális-kulturális és egészségügyi ellátás.

A társadalom szerkezetének változására Szolnok megyében is főként két, egymással szoros összefüggésben álló folyamat hatott: a mezőgazdaság szocialista átalakulása és az iparosítás. A mezőgazdaság szocialista átalakítása, az ágazat gépesítése és a kemizálás nagy számú munkaerőt szabadított fel. Az ipar munkaerőt igényelt. A megyében e két folyamat időben eltért egymástól, ennek következtében több ezren más megyékben kerestek megélhetést. A megye összes népessége jelentősen csökkent, amelynek fő oka – a természetes szaporodás visszaesése mellett – az elvándorlás volt. Az elvándoroltak túlnyomó többsége munkaképes korú, aktív kereső.

1960. évet követően az *aktív keresők száma* – elsősorban az elvándorlás miatt – csökkent, viszont a *foglalkoztatottsági* szint növekedett, mert a munkaképes népesség fokozatos munkába vonása igen erőteljes volt. Megnőtt a nők társadalmi aktivitása. A munkaképes népesség mintegy 4/5-e dolgozik, ezen belül a férfiak foglalkoztatása gyakorlatilag teljes.

Szolnok megye felszabadulás előtti gazdasági elmaradottságából egyenesen következett a lakosság igen alacsony életnívója. Az agrár- és ipari munkásság túlnyomórészt csak idénymunkás volt, mert a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó malom- és cukoripar is csak idényjelleggel dolgozott. A bérezésben pedig a megyei munkásságot alacsonyabb bértarifával fizették, mint pl. a Budapesten

dolgozókat. A gyáripari munkások átlagkeresete 1938-ban az országosnak 70%-a, a sommásoké 90%-a volt. Az állandó munkanélküliség is igen jelentős volt, mert pl. 1937-ben és 1938-ban Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 11-13 000 mezőgazdasági munkanélkülit tartottak nyilván, amely az agrármunkások létszámának elérte az 1/5-ét.

A felszabadulás után alapvetően megváltozott a *jövedelmi helyzet*, a jövedelem reálértéke és a *lakosság fogyasztása*. A KSH Szolnok Megyei Igazgatóságának számításai szerint a fontosabb cikkek áráránya munkaórában kifejezve a megyében a következők szerint alakult:

Megnevezés	Hány órát dolgozott egy ipari munkás a 1963.				
	1938.	1952.	1960.	1963. az 1938.	
	években a cikk megvásárlásáért				%-ában
Kenyér	1,1	0,6	0,4	0,3	27
Cukor	3,1	2,5	1,4	1,0	32
Sertéshús	5,1	6,3	3,5	3,6	71
Szalonna	6,2	11,7	5,2	3,2	52
Tej, liter	0,9	0,7	0,4	0,3	33
Tojás, 100 db	26,5	28,9	19,5	19,2	72
Férfi marhaboxcipő	41,2	56,8	35,3	29,9	73
Női „ pár	48,5	57,5	27,5	29,9	62
Főbérleti lakbér, évi	1322,9	147,4	90,2	72,6	5
Villanyáram, kWó	2,3	0,3	0,2	0,1	4
Vasúti jegy, 100 km	12,9	5,6	3,2	2,7	21

A lakosság jövedelme, illetve vásárlóereje gyors ütemben növekedett, és a munkásság, valamint a parasztság jövedelme Szolnok megyében már 1967-ben kiegyenlítődött. 1967. évben – reprezentatív jövedelmi adatfelvétel szerint – Szolnok megye az egy főre jutó jövedelem alapján a megyék között a 13-14. helyet foglalta el. Ennek oka elsősorban az, hogy a szellemi és a nem mezőgazdasági foglalkozású háztartásokban az egy főre jutó jövedelem négy, illetve nyolc százalékkal alacsonyabb volt az országosnál. A parasztság egy főre jutó személyes jövedelme ugyanakkor meghaladta az országosát.

A lakosság jövedelmi viszonyainak a további javítása érdekében – a reálbérek és reáljövedelmek, az egy főre jutó keresetek növekedése mellett – meggyenkben elsősorban a foglalkoztatási szintet kell tovább fokozni, mert a keresők aránya még mindig alacsonyabb az országosnál. Ezzel függ össze, hogy igen magas a kisjövedelmű háztartások aránya. Pl. 1967-ben az egy főre jutó jövedelem a háztartások 1/3-ában nem érte el a 800 Ft-ot és ennél csak Hjadú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megyékben volt kedvezőtlenebb a helyzet.

A lakosság életkörülményei számottevően javultak a lakásellátás, a víz- és energia-ellátottság, az egészségügy és kulturális területen is.

A lakásellátottságot a lakásállomány és a 100 lakásra jutó lakosok száma jól szemlélteti.

A megye lakásállományának alakulása a felszabadulás után

Megnevezés	1941-ben	1953.	1960.	1963.
		év végén		
Lakásállomány, 1000 db	108,4	126,0	132,0	143,9
A 100 lakásra jutó lakosok száma, fő	419	360	348	306

Növekedett a vízvezetékekkel, a villannyal és a gázzal ellátott lakások aránya is:

Az összes lakásból az ellátott lakások aránya, %

Megnevezés	1953.	1961.	1962.	1963.	1963.
	é v v é g é n				
A vízvezetékekkel ellátott	2	8	12	13	20
A villamosenergia-fogyasztó	—	59	59	61	75
A propán-bután gázfogyasztó	—	—	—	6	33
A vezetékes gázfogyasztó	—	—	0	1	4

Az egészségügyi ellátottság javulását igazolják pl. a következő mutatók:

- az orvosok száma az 1944. évi 239-ről 1968-ig 621-re emelkedett;
- a kórházi ágyak száma ugyanezen időszakban 458-ról 2540-re nőtt;
- az egy körzeti orvosra jutó lakosok száma az 1952. évi 4100-zal szemben 1958-ban 2911 fő;
- az 1000 élveszületetre jutó csecsemő halálozás az 1952. évi 63-ról 1968-ban 28-ra mérséklődött.

Kiszélesedett és korszerűsödött az alapfokú és középfokú oktatás, kedvezően változtak a népművelés fontosabb mutatói, fejlődött a szakmunkásképzés. Ezek együttes hatására a lakosság műveltségi színvonala emelkedett.

II. A MEGYE FEJLESZTÉSÉVEL KAPCSOLATOS CÉLKITŰZÉSEK AZ 1971–1975. KÖZÖTTI ÉVEKBEN

1. A területi fejlesztési terv információi, a koncepció megalapozottsága

A népgazdasági, ezen belül a területi és tanácsai tervezés továbbfejlődésének keretei között a negyedik ötéves terv időszakára először történt kísérlet Szolnok megyében is a terület komplex fejlesztésének körvonalazására, középtávú tanácsai területi fejlesztési terv kidolgozására.

A területi fejlesztési terv kidolgozása sokirányú információra támaszkodott. Ezek közül a legfontosabbak:

- a középtávú népgazdasági terv Szolnok megyére adaptálható követelményei, különös tekintettel a területfejlesztés célkitűzéseire;
- az MSZMP Szolnok megyei Bizottságának direktívái az 1971–75 közötti évekre és tervjavaslata a központi szervek felé;
- a Szolnok megyei Tanács által jóváhagyott IV. ötéves tervi irányelvek;
- a főhatóságok területi és ágazati információi;
- az 1971–75. közötti évekre jóváhagyott tanácsai pénzügyi és fejlesztési terv;
- Szolnok megye egyes ágazataira kidolgozott koncepciók, programok, ágazati tervek és
- a gazdálkodó egységek adatszolgáltatásai a középtávú terveik előirányzatairól.

A konkrét információk felhasználása mellett a megyei területi fejlesztési terv közgazdasági számításokat, becsléseket is tartalmaz.

A megye területi fejlesztési terve részben összegezi a gazdálkodó egységek és a helyi tanácsok középtávú terveinek célkitűzéseit, részben orientálja őket a terület várható és kívánatos fejlődési üteméről, az ágazatok arányairól, a fejlődés (fejlesztés) területi vetületéről.

2. Szolnok megye általános jellemzése a IV. ötéves tervidőszak kezdetén

A felszabadulást követő negyedszázad alatt Szolnok megye mind gazdasági szempontból, mind a társadalmi viszonyok és életkörülmények szempontjából jelentősen fejlődött s ez által közelebb került az ország fejlettebb területeihez. Az elért fejlődés alapján – a fejlesztés anyagi-pénzügyi és egyéb feltételeit figyelembe véve – alakultak ki a IV. ötéves tervidőszak célkitűzései.

A megye népességszámának csökkenése a tervidőszak elejére – részben az elvándorlás mérséklődése, részben a természetes szaporodás növekedése eredményeként – lelassult, megállt. Az elvándorlás mérséklődésében a megyén belüli foglalkoztatási lehetőségek bővülése – elsősorban az iparosítás – játszott szerepet. Az országos programhoz kapcsolódó megyei iparfejlesztés hatására új iparosodó települések alakultak ki: Karcag és Mezőtúr városok, Tiszafüred és Kunszentmárton járásszékhelyek.

Az elmúlt évtizedben (1960–1970 között) az építőipar termelési volumene megkétszereződött, de ez sem elégítette ki az igényeket.

A mezőgazdaságban a szocialista nagyüzemek megszilárdultak, hozamaik növekedtek, árutermelésük fokozódik. Az állattenyésztés eredményei ennek ellenére elmaradnak az igényektől (belső fogyasztás és export), a növénytermelés gépesítése csak részben megoldott. A megye élelmiszeriparának fejlődése nem elégíti ki az igényeket.

A megye közlekedésében bekövetkezett előrehaladás nem tartott lépést más ágazatok fejlődésével, az életszínvonal emelkedésével. A tanácsi kezelésű közutaknak mindössze 5,5%-a kiépített, ez az arány fele az országos átlagnak.

A bolti kiskereskedelem és a vendéglátóipar hálózata – elsősorban Szolnok megyeszékhelyen – elmaradott, elégtelen. A szolgáltatóipar sem képes az egyre növekvő igényeket kielégíteni.

A gazdasági ágazatok fejlődése, a központi szerepkörű települések – elsősorban a városok, ezen belül Szolnok – népességszámának növekedése gyors fejlesztést indukál a lakásépítésben, a közművekben, az egészségügyi és művelődésügyi intézmény-hálózatban.

A viszonylag gyors fejlődés mellett is jelentkező problémák sürgetik és igénylik a területfejlesztés tervszerűségének és komplexitásának növelését, a területen rendelkezésre álló erőforrások összefogását, koordinálását és hatékony felhasználását.

3. A munkaerőhelyzet alakulása a IV. ötéves terv időszakában

A megye munkaerőhelyzetét egyrészt a munkaerőforrás változása, másrészt a foglalkoztatási lehetőségek alakulása határozza meg a IV. ötéves terv időszakában is.

A megyei számítások szerint a munkaerőforrás 4,3 ezer fővel emelkedik a tervidőszakban. A bejárók és eljárók egyenlege – a foglalkoztatási lehetőségek

bővülésének hatására – a 13 ezer fős eljáró többlettel szemben 1971–75 között 3–4 ezer fővel csökkenni fog. A foglalkoztatás bővítésében az ipar fejlesztése kiemelkedő szerepet játszik.

A megye IV. ötéves területi fejlesztési tervét megalapozó mérlegszámítások szerint a megye népességén belül az aktív keresők hányada 1975-re 45,4⁰/₀-ra változik. (1966-ban 42,2⁰/₀, 1970-ben 43,9⁰/₀ a hasonló adat.) Az 1000 aktív keresőre jutó gazdaságilag inaktív népesség száma 1975-re 1205 fő körülre mérséklődik. (1966-ban 1371 fő, 1970-ben 1280 fő.)

A megyei terv az aktív keresők mintegy 13 ezer fős növekedésével számol, amely várhatóan úgy következik be, hogy a nem mezőgazdasági ágazatokban 18 ezer fővel nő, a mezőgazdaságban 5 ezer fővel csökken a foglalkoztatottak száma. Az ipari létszám 12 ezer fős emelkedésének hatására az ipari dolgozók-nak az összes aktív keresőkhöz viszonyított aránya az 1970. évi 30⁰/₀-ról 1976-ra 34⁰/₀-ra emelkedik, ugyanakkor a mezőgazdasági keresők aránya 37⁰/₀-ról 32⁰/₀-ra mérséklődik. Ennek ellenére a mezőgazdaságból más ágazatokba történő létszám-átcsoportosítás jelentősége az előző időszakhoz képest csökken. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak létszámának mérséklődése elsősorban nem az átcsoportosítás” következménye lesz, hanem számolni kell azzal, hogy ezekben az években – a magas korösszetételnek megfelelően – nagy számban haladják meg a nyugdíj-korhatárt a mezőgazdasági keresők.

Az összes foglalkoztatott létszámon belül a nők részaránya az 1966. évi 33,6⁰/₀-ról – amely arány alapján Szolnok megye a megyék között csaknem az utolsó helyet foglalta el – 1970-re 36,5⁰/₀-ra, 1975-ig 38,6⁰/₀-ra növekszik. A ter-cier ágazatokban mérsékeltén – együttesen 3–3,5 ezerrel – emelkedik a foglal-koztatottak száma.

4. A gazdasági ágazatok fejlődésének jellemzői

A negyedszázados fejlődésre alapozó Szolnok megye IV. ötéves tervidő-szakra szóló területi fejlesztési terve a gazdasági ágazatok dinamikus tovább-fejlesztésével számol.

a) Az ipar fejlődése, a fejlesztés célkitűzései

A IV. ötéves terv időszakában *tovább folytatódik a megyében az iparosítás*, az ipar fejlesztése. Az ipar Szolnok megye legdinamikusabban fejlődő ágazata marad. A terv a termelés volumenének évi 11–12⁰/₀-os növekedésével, azaz öt év alatt a termelés 70–80⁰/₀-os emelkedésével számol, azzal, hogy a termelés-növekedés nagyobb hányadát a termelékenység növekedése biztosítja. A tervek szerint a fejlődés 12 300 új ipari munkahely kialakítását eredményezi, s a terv-időszak végére várhatóan biztosítható lesz, hogy a 10 000 lakosra jutó iparban foglalkoztatottak száma meghaladja az 1540 főt.

A megye az 1971–1975. évek közötti területi iparfejlesztése során a követ-kező alapvető célkitűzéseket érvényesíti:

- Az egészséges ipari struktúra kialakítása érdekében tovább kell csökkenteni a munkacrőforrások és az ipari munkahelyek területi elkülönítését, figye-lembe véve az ésszerű ingázási távolságokat.
- Az ipartelepítéseket és fejlesztéseket elsősorban a meghatározott 11 telepü-lésre szükséges koncentrálni.
- Az iparilag fejlettebb településeken – Szolnok, Jászberény, Törökszentmiklós – az extenzív fejlesztést az intenzív fejlesztés irányába kell megváltoztatni.

Utal a terv arra is, hogy az ipartelepítésnél és fejlesztésnél a megye természeti és gazdasági adottságainak kihasználására kell törekedni. Ilyen adottságok pl.: a még rendelkezésre álló munkaerő-, fűtőanyag- és energia-lehetőségek, a mezőgazdaságból származó nyersanyag, felszíni vízkészletek, jó nyersanyag a téglagyártáshoz stb.

Az iparfejlesztésre kijelölt városok és községek 10 ezer lakosra jutó iparban foglalkoztatottainak száma 1975 végére a következő szintre emelkedik:

		(A terv adatai)	
		1970. évi tény	1975. évi terv
Szolnok	város	2738	2600—2700
Jászberény	"	2937	3000—3100
Törökszentmiklós	"	1833	1900—2000
Karcag	"	1702	2100—2200
Mezőtúr	"	1167	1700—1800
Kisújszállás	"	1319	1600—1700
Túrkeve	"	1189	1900—2000
Kunszentmárton nagyközség		1450	2400—2500
Tiszafüred	"	976	1500—1600
Jászárokszállás	"	1010	1600—1700
Kunhegyes	"	960	1500—1600

Karcagon, Mezőtúron, Tiszafüreden és Kunszentmártonban központi területfejlesztési (iparfejlesztési) alapból 120 millió Ft összegben támogatást kapnak a beruházó ipari vállalatok és szervezetek.

Az iparfejlesztésen belül *fontos célkitűzéseket* tartalmaz a megyei terv a lakossági szolgáltatások fejlesztésére, különösen a dinamikusan fejlődő ágazatok teljesítményének növelésére. A gépkocsijavítást és karbantartást, a lakáskarbantartó kapacitást, az elektroakusztikai cikkek és háztartási gépek javítását, valamint a textiltisztító tevékenységet kiemelt feladatnak tekinti, s ezen ágazatok fejlesztéséhez a megyei tanács – szolgáltatásfejlesztési alapból – támogatást nyújt a gazdálkodó egységeknek. A középtávú tervidőszak alatt az egy lakosra jutó összes szolgáltató tevékenység árbevétele az 1970. évi 568 Ft-ról 836 Ft-ra, azaz több mint 40%-kal emelkedik.

b) Az élelmiszergazdaság fejlesztési célkitűzései

A megye mezőgazdasági termelésének növelését évi 2,9–3%-kal – a III. ötéves terv időszakával azonos ütemben – veszi számításba a megyei területi fejlesztési terv. Az állattenyésztésben a korábbinál gyorsabb, a növénytermesztésben az előzőnél mérsékeltőbb fejlődést tart indokoltnak. Az ágazat terve tartalmazza a termelési szerkezet változásával, a termeléssel és árutermeléssel, az anyagi-műszaki megalapozással és a munkaerőhelyzet alakulásával összefüggő változásokat.

A növénytermesztésben a termőterületek hatékonyabb használata kerül előtérbe. A mezőgazdasági terület mintegy 4500 kh-val lesz kevesebb 1975-ben. (Tisza II. vízlépcső tározótava, ipartelepítés területfoglalása.) A terv a legelőterület, nádas és halastó növekedésével számol a szántóterület csökkenése mellett.

Változik a vetésszerkezet: növekszik a rizs, a takarmánygabona és az ipari növények vetésterülete.

Az állattenyésztésben a tervidőszak egyik legfontosabb feladata a korszerű, nagyüzemi tartástechnológiai módszerek bevezetése és széleskörű alkalmazása, a korszerűtlen telepek rekonstrukciója és azok gépi technológiával való hasznosítása. A nagyüzemi gazdaságok szarvasmarha-állománya mintegy 6–7000 db-bal, a tehénállomány 4200 db-bal, a sertésállomány 60 000-rel, a juhállomány megközelítően 36 ezerrel növekszik.

A nagyüzemi gazdaságok állatállománya összességében kb. 13 000 számosállattal, 11⁰/₀-kal lesz több a tervidőszak végén. A háztáji és egyéni gazdaságokban az állatállomány 5–6⁰/₀-kal tovább csökken.

Számottevően növekszik a mezőgazdaság ártermelése. Ennek nagyságrendjét és jelentőségét néhány adat jól szemlélteti:

- A megye összes kenyérgabona termelésének közel 60%-a (cca. 18 000 vagon) megyén kívüli igényeket fog kielégíteni 1975-ben.
- Várhatóan 14 millió literrel több tej kerül felvásárlásra 1975-ben, melyből 12 millió liter megyén kívüli területek (elsősorban Budapest) ellátására szolgál.
- Tojásban a tervidőszak utolsó évére előirányzott felvásárlási mennyiség 55 millió darab.
- A tervezett vágósertés-felvásárlás a tsz-ekben az 1969. évihez viszonyítva 1975-ben 37–38%-kal lesz több.
- A vágóbaromfi-előállítás mintegy 20%-kal emelkedik és központi elosztásra 1975-ben 900 vagon előbaromfi vehető számításba az 1970. évi 650 vagonnal szemben.
- 1975-ben 2800–3000 vagon hántolatlan rizs kerülhet központi árualapba.

A területi fejlesztési terv összefoglalja az ágazat célkitűzéseinek anyagi-műszaki megalapozását is. A terv az ágazatban megyei szinten 5,2 milliárd Ft mezőgazdasági beruházással számol, amelyből az építési előirányzat 2,6 milliárd Ft.

Az anyagi-műszaki megalapozás fő feladatát a terv a növénytermesztésnél a talaj termelékenységének fokozásában (pl. talajjavítás 112 000 kh-on), az öntözésfejlesztési programban (öntözésfejlesztés 32 000 kh-on), a meliorációs beruházásokban, továbbá a raktár és szárítókapacitás növelésében jelöli meg.

Az állattenyésztés-ágazatban a szakosított telepek megvalósítása a fő program. A terv 35 000 új szarvasmarha- és mintegy 80 000 új sertésférőhely építésével számol. Ebből szakosított telepen 14 180 tehénférőhely és 56 000 hizósertésférőhely valósul meg, összesen 54 telepen.

A mezőgazdasági nagyüzemek – a terv számításai szerint – új gépek, technológiai gépek és berendezések beszerzésére és a meglévő állomány felújítására mintegy 1,5 milliárd Ft-ot fordítanak. A műtrágya-felhasználás kb. megkétszereződik.

Az anyagi-műszaki megalapozás a mezőgazdaság bruttó termelési értékének 3000–3500 fővel lesz alacsonyabb a kereső állomány.

A mezőgazdaság a korábbinál nagyobb produktumot várhatóan alacsonyabb számú foglalkoztatás mellett biztosítja. Az állami gazdaságokban 10–12⁰/₀-kal csökken a foglalkoztatottak száma, a tsz-ekben pedig 1970-hez képest 1975-ben 3000–3500 fővel esz alacsonyabb a kereső állomány.

A mezőgazdasági termelés és az élelmiszeripari tevékenység összhangjának biztosítására törekszik a megye IV. ötéves fejlesztési terve, s előirányzatai között

a sütőipar, a baromfifeldolgozó kapacitás, a tejfeldolgozás, a húsipar és a malomipar kapacitásának növelése szerepel. A tervidőszakban befejeződik a szolnoki Cukorgyár rekonstrukciója és ezáltal napi 500 vagonra emelkedik feldolgozó kapacitása. Bővül a hűtő- és gabonátároló kapacitás is.

c) A közlekedéságazatban a megyét érintő legrangosabb fejlesztés a szolnoki személypályaudvar építése, a 4. sz. főközlekedési út megyén – ezen belül Szolnok városban – áthaladó szakaszának korszerűsítése, valamint a Budapest–Debrecen közötti vasútvonal megyei szakaszának villamosítása. Befejeződik a Járműjavító Vállalat Diesel-javító bázisának építése.

A terv előirányzatai szerint a vasúti és közúti személy-, illetve áruszállítás összehangolt fejlesztése, a közúti forgalom növekedésének biztosítása érdekében javítani, korszerűsíteni kell az úthálózatot. A legfontosabb helyeken – Szolnok, Jászberény, Karcag, Tiszafüred – korszerű autóbuszpályaudvarok és állomások létesítéséről kell gondoskodni.

d) A megyei fejlesztési terv nagy figyelmet fordít a *kiskereskedelmi hálózat* növelésére, korszerűsítésére. Ezt egyrészt az indokolja, hogy a bolti kiskereskedelmi forgalom 48%-kal, a vendéglátás forgalma pedig 42–45%-kal növekszik öt esztendő alatt, másrészt az, hogy a városok és a városiasodó települések – ezen belül is főként a megyeszékhely – kiskereskedelmi hálózata elégtelen. A terv számításai szerint a bolti kiskereskedelmi hálózat alapterülete 44 000 m²-rel, a vendéglátóipari hálózaté pedig 12 000 m²-rel növekszik.

A tervidőszakot megelőzőhöz képest valamelyest javul a bolti kiskereskedelemben a hálózati alapterület megoszlása a városok és községek között:

Megnevezés	Népesség %		Hálózat %	
városokban	43,6	45,5	52,0	54,2
községekben	56,4	54,5	48,0	45,8

Az ágazatban a vendéglátóipari–idegenforgalmi fejlesztések közül a szolnoki (150 ágyas) városi szálloda és az ugyancsak Szolnokon – a Tiszaletten – megépülő mikrohotel bír kiemelt jelentőséggel.

5. A lakosság életkörülményeit befolyásoló egyéb tényezők várható alakulása

A gazdasági ágazatok fejlődése – fejlesztése mellett – amelyek önmagukban is javítják a megye lakosságának anyagi helyzetét és életfeltételeit – előirányozza a megye területi fejlesztési terve a lakás- és közműellátással, az egészségügyi ellátással, valamint az oktatással és közművelődéssel összefüggő fejlődést – fejlesztést is.

Szolnok megyében az urbanizációs folyamat és az iparosodás következtében a városokban és a kiemelt településeken a *lakásépítés* nem követte az igényeket. A megye lakossága az 1971-et megelőző évtizedben 6–7%-kal csökkent, a városok népessége pedig 7%-kal növekedett. A lakások 45%-a ugyanakkor a községekben valósult meg.

1971. január 1-én – a tervidőszak indulásakor – Szolnok városban a 100 lakásra jutó családok száma 116,4, a többi városban 101–109 között változott. A megyei szintű átlagos adat – a községek viszonylag jó ellátottsága következtében – kedvezőbb (104,2).

Az 1971-75. évek közötti időszakban a megyei terv mintegy 15 000 lakás megépítését irányozza elő úgy, hogy az összes lakás 57⁰/₀-a a városokban, 30⁰/₀-a a nagyközségekben, míg 13⁰/₀-a az egyéb községekben létesül.

A 15 000 lakás megvalósulására 1976. január 1-én Szolnok városban a 100 lakásra jutó családok száma 109-110, a többi városban 100-108 között lesz, a megyei átlag 100,4-re alakul. A lakásépítés település-kategóriák szerinti tervezett megoszlása a mennyiségi igényekhez igazodik.

A *vízgazdálkodási ágazat* fejlesztési célkitűzései nagyjából a tanácson kívüli gazdaságban valósulnak meg. Legjelentősebb ezek között a megyét érintő egyedi nagyberuházás, a Tisza II. Vízlépcső, amelynek első kiépítési üteme a tervidőszak alatt megvalósul. Hatása sokoldalúan befolyásolja majd a megyei gazdaságot. (Öntözés, idegenforgalom, üdülési lehetőség stb.)

Célcsoportos beruházként az ágazatban a mezőgazdasági vízhasznosítás (öntözés), a vízkárelhárítás, árvízmentesítés, síkvidéki vízrendezés és a folyam-szabályozás területein valósulnak meg jelentős fejlesztések.

A helyi tanácsok a tervek szerint a víztermelő kapacitást 17 ezer m³/nappal, a vízvezeték-hálózatot 730 km-rel, a szennyvíztisztító kapacitást 3200-3300 m³/nappal, a csatornahálózatot 34 km-rel növelik.

A fejlesztések hatására az ellátottság – településkategóriánként – a tervidőszak végére a következőkben változik a megyében:

Települések megnevezése	Közműves vízellátásban részesülő		Csatornázott terü- leten élő	
	népesség az összes népesség százalékában			
	1971. I. I.	1976. I. I.	1971. I. 1.	1976. I. I.
Szolnok város	83,8	83,9	27,2	46,4
Egyéb városok	64,2	77,3	7,1	14,2
Járasszékhely, naevközségek	59,0	75,5	7,3	14,5
Egyéb települések	47,7	58,2	1,3	5,0
Megye összesen:	56,5	68,0	6,9	14,7

A községekben – részben a kisebb városokban is – a vízellátással és csatornaellátással kapcsolatos fejlesztések társulati formában valósulnak meg.

A tervidőszakban javul a lakosság *egészségügyi ellátása* is. A legjelentősebb fejlesztések: a karcagi kórházhoz kapcsolva megépülő 150 ágyas ideg-elmegyógyintézet, a Megyei Kórház 250-300 ágyas bővítése, intenzív osztályok kialakítása a Megyei Kórházban és a Tüdőbeteg-gyógyintézetben, szakrendelő-intézetek építése Mezőtúr, Jászberény és Törökszentmiklós városokban, valamint 200 ágyas fejlesztés a szociális otthoni hálózatban.

Az *oktatás-közművelődés* intézményhálózatának és felszereltségének bővítése, javulása is magasabb szinten lesz képes a tervidőszak végére az igények kielégítésére. A fejlődést érzékelteti, hogy 1800-1900 óvodai férőhely, az általános iskolai tanterem, 44 középiskolai osztályterem, 700-750 középiskolai diákotthoni férőhely építése szerepel a tervekben.

6. A terv kidolgozásának módszertana és a végrehajtás állásának néhány tapasztalata

- a) *A területi fejlesztési terv kidolgozásának módszere, a tanácsi és nem tanácsi gazdaságok fejlesztésének összehangolása.*

A megyei területi fejlesztési terv összeállításának módszere még nem kidolgozott. A megyei tanácsok a IV. ötéves terv időszakára érvényes terveik tartalmát és módszerét maguk határozták meg. Az Országos Tervhivatal mindössze annyi igényt támasztott, hogy a megyék központilag előírt rendszerben adjanak információt a kidolgozott és elfogadott területi fejlesztési terveikről. Ebből következett, hogy a megyei tanácsok – figyelembe véve, hogy a területi fejlesztési terv követelménye a megye egész gazdaságának összehangolása – különböző módszert alkalmaztak a terv kidolgozásánál és eltérések jelentkeztek a tervek tartalmában.

A szakdolgozat II/1. pontjában vázlatosan szerepelnek a Szolnok Megyei területi fejlesztési terv információi, amelyek megalapozták a koncepciót. Itt fő vonásokban csupán azt a folyamatot ismertettem, amelyben kialakult a megye területi fejlesztési terve. Ez egyben tükrözi a terv kidolgozásának módszerét.

Az 1971–1975. közötti időszakra vonatkozó megyei terv összeállítását megelőzte a megyei gazdaság 1957–1970. közötti évek fejlődésének széleskörű elemzése. Az elemző munkát – a hivatásos tanácsi tervapparátus szervezésével és irányításával – ágazati bizottságok végezték el, amely bizottságokban a politikai és társadalmi szervek képviselői mellett vállalati szakemberek vettek részt. A bizottságok a korábbi fejlődés tapasztalataiból következtetéseket vontak le a továbbfejlődés ütemére, irányára, útjaira vonatkozóan is.

A legjelentősebb gazdasági egységek (vállalatok és szövetkezetek) képviselőinek részvétele az elemzésben, a következtetések levonásában – majd később a konkrét termunkában – kölcsönös információt biztosított.

Az elvégzett elemzés tapasztalatait is felhasználva, kidolgozta és jóváhagyta az MSZMP MB az 1971–1975. közötti évekre szóló direktívákat és tervjavaslatot a központi szervek felé. A direktívák – a szokásos csatornákon – eljutottak a megyei, városi, járási szervekhez és a gazdasági egységekhez. Időközben a megyei párt és tanácsi szervek folyamatos konzultációkat folytattak a IV. ötéves tervi fejlesztési elképzelésekről az országos főhatóságokkal és a legjelentősebb gazdasági egységek vezetésével.

Az MSZMP MB direktívái és a folyamatos konzultációk tapasztalatai alapján a megyei tanács jóváhagyta és dokumentumban rögzítette a IV. ötéves terv megyei irányelveit. Az irányelveket eljuttatta a megye gazdasági egységeihez és helyi tanácsaihoz, hogy azok saját terveiket, fejlesztési programjaikat az irányelvek ismeretében dolgozhassák ki.

Ugyanebben az időszakban – 1969 végén, 1970-ben – a gazdálkodó egységek tájékoztak az ágazati koncepciókról, programokról, megismerték a főhatóságok területi és ágazati információit.

1970 II. felében a megyei tanács – a helyi tanácsok tervjavasolatainak és az OT-val folytatott konzultációkon kialakult a pénzügyi feltételek, fejlesztési színvonalak figyelembevételével – kidolgozta és jóváhagyta az 1971–1975. közötti évekre szóló tanácsi pénzügyi és fejlesztési tervet, a megyén belüli tanácsi gazdaság fejlesztési programját.

1971. I. felében – előírt rendszerben – a megye vállalatai és szövetkezeti adatokat szolgáltatottak a megyei tanácshoz központtávú terveikről. A vállalati tervek adatai – előirányzatai – összesítésre kerültek. A vállalati tervadatok, továbbá a tanácsi gazdaság fejlesztési terve alapján véglegződött a megyei területi fejlesztési tervjavaslat. A tervjavaslat különböző politikai és társadalmi érdekvédelmi fórumokon történt előzetes megvitatás és módosítás után került jóváhagyásra, megerősítésre a megyei tanács ülése elé.

A megyei területi fejlesztési terv nem a vállalati tervadatok és a tanácsi gazdaság tervadatainak mechanikus összesítését tartalmazza. A „számszaki” összesítés csupán információs forrást adott az egyes ágazatok fejlődési ütemének, irányának, területi allokációjának meghatározásához, a fejlesztési feltételek összehangolásához, elsősorban szöveges megfogalmazásához.

A középtávú megyei területi fejlesztési tervet – információ biztosítása és orientálás érdekében – a jóváhagyást követően az érdekelt országos főhatóságok, megyei szervek és a gazdálkodó egységek (vállalatok és szövetkezetek) kézhez kapták. Mődjukban áll ennek alapján, hogy a konkrét fejlesztési döntéseiknél, az éves terveik kidolgozásánál a területi fejlesztési terv követelményeit és a vállalati munka „külső” feltételeit (pl. munkaerőforrás, közmű igénybevétele, építőipari kapacitás, óvodai és bölcsődei férőhely, közös beruházások lehetősége stb.) figyelembe veszik.

A megyei területi fejlesztési terv kidolgozási folyamatának vázolása érzékelteti egyrészt azt, hogy a megyei terv a vállalatokkal való folyamatos konzultáció, információcsere alapján alakult ki, másrészt azt, hogy a megyei területi fejlesztési terv a tartalmi összegzés funkciója mellett orientáló szerepkört is ellát.

b) A területi fejlesztési terv teljesítésének néhány tapasztalata

A IV. ötéves terv időszakára készült megyei területi fejlesztési terv végrehajtásának menetközbeni felmérése, átfogó értékelésére ez év második felében kerül sor. Néhány tapasztalat azonban az 1971–1972. évi eredmények alapján is összegezhető, levonható. Összességében az állapítható meg, hogy Szolnok megye gazdasága a népgazdaság részeként tervszerűen fejlődött. A fejlődés szerény mértékben meg is haladta az országos átlagot, de nem érte el a tervezettet. A tervtől való eltérések közül a legszámottevőbbek:

- A tervidőszak első két évében a szocialista ipar termelése az időarányos 23–25 százalékkal és a termelés növekedésének mintegy 42%-a származott a termelékenység emelkedéséből.
- A lakossági szolgáltatások növekedése 1971–1972-ben kb. 8–9%-os, a tervben számítottánál lényegesen alacsonyabb.
- A terv az állatállomány és a hozamok növekedését feltételezte, ezzel szemben az eltelt időszakban a megyében a számos állat-állomány csökkent.
- A lakásépítés üteme megfelel a tervezettnél, de az eddigi tapasztalatok szerint a városokban a tervezettnél alacsonyabb, a községekben pedig a tervezettnél nagyobb arányban épülnek lakások. Következésképpen a városi településeken nem javul kellő ütemben a lakásellátottság. A községi lakásépítés jórészt „minőségi cserét” jelent.
- A kiskereskedelmi hálózat fejlesztésének üteme – a városokban, ezen belül is főként Szolnokon – nem éri el a tervezettet. A megyeszékhelyen a hálózat szűk és fejletlen, nem képes a város és vonzáskörzete igényeit kielégíteni.
- Elmaradnak, időben „csúsznak” egyes termelő, kommunális és kulturális-egészségügyi beruházások.

A tervtől való eltérésnek feltehetően vannak objektív és vannak a tervezésben, méginkább a végrehajtás folyamatában keletkezett szubjektív okai. Ezek részletes feltárása, elemzése és a következmények levonása fontos feltétele mind a tervező munka színvonalának emeléséhez, mind a területi fejlesztési terv célkitűzéseinek teljesítéséhez.

Célszerű, hogy a megyei területi fejlesztési terv időarányos teljesítésének értékeléséről készülő anyagot mindazok a gazdaságok megkapják, amelyek a területi fejlesztési tervet 1971-ben információ és orientálás érdekében megismerték. A menetközbeni értékelés és „felhívás” minden bizonnyal alkalmas lesz a mozgósításra, a terv célkitűzései végrehajtásának ösztönzésére.

Barta László

(Folyt. és befejezés a köv. számban.)

A helyi ipar szerepe a gazdasági életben és jelentősége Szólnok megye iparában

A tanácsi ipar üzemci az 1949. évi 20. sz. tvr. végrehajtása során kerültek magánkézből állami tulajdonba. Ez a tvr. egyúttal a magánkisipar és a kisipari szövetkezeti mozgalom iránya szempontjából is meghatározó jellegű volt. Olyan szakmákban, ahol teljes kisajátítás történt (pl. nyomdaipar), megszűnt a kisipar, következésképpen új kisipari szövetkezetek sem jöhettek létre.

A szövetkezeti ipar és a magánkisipar viszonyát jól szemlélteti, hogy a tíznél több alkalmazottat foglalkoztató üzemek kisajátítását követően, valamint a kisipar kiszorítására irányuló politika, ezzel egyidőben a szövetkezeti ipar fejlesztése következtében a kisipari összlétszám országosan az 1948. évi 180 087 főről 1953-ra 50 126 főre csökkent. Ugyancsak a szövetkezetek száma az 1949. évi 378-ról 1953-ra 1606-ra növekedett.

A döntő hiba tehát az volt, hogy a helyi ipar egységes fejlesztése helyett különállóan fejlesztettük a tanácsi és a szövetkezeti ipart és mindenre tekintet nélkül fogtunk hozzá a magánkisipar felszámolásához, nem törődve azzal, hogy a helyi ipart egységesen és elsősorban a helyi szükségletek maximális kielégítésére kell szervezni.

A hibákat felismerve, a Minisztertanács 1953-ban határozatot hozott a helyi ipar munkájának megjavítására. Eszerint a tanácsok a tanácsi ipar fejlesztése mellett felelősek a helyi ipar mindhárom szektora együttes működéséért, a helyi szükségletek általános kielégítéséért.

Ezt követően a tanácsi vállalatok továbbra is mostoha körülmények és a tervgazdálkodás keretei között erőteljes fejlődésnek indultak. Fejlődésüket a különböző statisztikai kiadványok adatai nem mutatják pontosan, mert igen gyakran történt átszervezés a tanácsi iparban, pl. az 50-es évek közepén minisztériumi felügyelet alá helyezték a malmokat, nádipari vállalatokat, 1963-ban a téglagyárakat, húsipari vállalatokat.

Néhány esetben minisztériumi vállalat is került tanácsi irányítás alá, vagy egy-egy, a tanácsi körből kinőtt vállalat került a minisztériumi iparhoz.

A jelenlegi gazdaságirányítási rendszer bevezetése óta olyan esetek is előfordultak, hogy egy-egy tanácsi vállalatot a tanács térítés ellenében adott el minisztériumi vállalatnak abból a célból, hogy mint egy nagyvállalat gyáregysége fejlődjön tovább és jelentősen növelje a foglalkoztatottságát.

Így került átadásra Szolnok megyében

- a Jászberényi Asztalosipari Vállalat a Budapesti Bútoripari Vállalatnak;
- a Szolnoki Ruházati Vállalat pedig a Budapesti Május 1. Ruhagyárnak.

Mindezen változások, átszervezések ellenére a helyi ipar aránya lényegében az őssziparon belül megmaradt, ugyanakkor a lakossági ellátásban, a lakosság szükségleteinek kielégítésében elfoglalt helye, szerepe, jelentősége növekedett.

A helyi iparnak a foglalkoztatottak szerint elfoglalt helyét mutatja be az 1. számú és a 2. számú táblázat:

1. sz. táblázat

**Országosan az iparban foglalkoztatottak számának alakulása
összesen és szektoronként**

(Az építő- és szolgáltatóipar nélkül 1940—1972. között)

1000 fő, ‰

É v :	foglalkoztatottak száma					
	az iparban	ebből helyi iparban	helyi ipar részaránya ‰	tanács- iparban	a helyi iparból szövetkezeti iparban	magán kisiparban
1949.	784	246	31,4	10	11	225
1950.	816	184	22,5	13	13	158
1951.	872	142	16,3	16	30	96
1952.	958	146	15,2	30	64	52
1953.	1054	180	17,1	49	91	40
1954.	1123	245	21,8	69	108	68
1955.	1139	286	25,1	78	118	90
1956.	1159	296	25,5	87	122	87
1957.	1195	356	29,8	103	140	113
1958.	1241	267	29,6	105	145	117
1959.	1291	359	27,8	111	147	101
1960.	1353	361	26,7	119	160	82
1961.	1389	358	25,8	121	164	73
1962.	1425	357	25,1	125	167	65
1963.	1500	352	23,5	123	169	60
1964.	1554	365	23,5	130	175	60
1965.	1565	367	23,5	128	176	63
1966.	1580	377	23,9	131	185	61
1967.	1630	403	24,7	134	207	62
1968.	1743	419	24,0	146	224	49
1969.	1814	449	24,8	151	231	67
1970.	1817	454	25,0	149	238	67
1971.	1798	456	25,4	147	241	68
1972.	1781	449	25,2	145	234	70

Szolnok megyében az iparban foglalkoztatottak számának alakulása
összesen és szektoronként

(Az építő- és szolgáltatóipar nélkül 1953–1972 között)

Év:	foglalkoztatottak száma			a helyi iparból		
	az iparban	ebből helyi iparban	helyi ipar részaránya %	tanácsiparban	szövetkezeti iparban	magán kisiparban
1953.	16 751	6 972	41,6	1942	3 627	1403
1954.	23 368	12 847	53,8	2701	5 790	4356
1955.	23 840	12 674	53,2	2698	5 742	4234
1956.	23 638	11 991	50,7	2671	5 080	4240
1957.	24 796	12 357	49,8	2901	5 193	4263
1958.	25 779	12 757	49,5	2771	5 681	4305
1959.	nincs adat	nincs adat	nincs adat	2790	nincs adat	nincs adat
1960.	nincs adat	nincs adat	nincs adat	2919	nincs adat	nincs adat
1961.	31 580	13 514	42,8	2919	7 799	2796
1962.	32 738	13 650	41,7	3119	8 079	2450
1963.	35 768	13 368	37,4	2959	8 357	2052
1964.	37 946	13 818	36,4	3273	8 561	1984
1965.	39 150	14 171	36,2	3152	8 940	2079
1966.	39 855	15 241	38,2	3607	9 624	2010
1967.	43 770	17 235	39,4	3782	11 390	2063
1968.	50 045	17 883	35,7	4072	11 942	1874
1969.	55 102	18 482	33,5	3837	12 164	2481
1970.	57 903	18 858	32,6	3896	12 490	2432
1971.	60 559	19 522	32,2	3868	13 123	2531
1972.	61 733	19 338	31,3	3862	12 951	2525

A két táblázat között eltérés van. Egyrészt Szolnok megyében a helyi iparban foglalkoztatottak részaránya nagyobb az országosnál. Megyénk az iparilag gyengébben fejlett megyék közé tartozik, így nálunk a helyi iparnak nagyobb súlya van. Másrészt területünk az utóbbi években iparilag – a központi elveknek megfelelően – gyors fejlődésnek indult és így a helyi ipar részaránya gyorsabban csökkent, mint országosan.

A helyi ipar fontossága, szerepe három fő területen domborodik ki:

- a nagyipart helyettesítő árutermelésben;
- a nagyipart kiegészítő (speciális) árutermelésben és
- a javító-szolgáltató tevékenységben.

Mindhárom szerepkör megtalálható a felszabadulástól napjainkig, bár időnként egyik-másik fejlesztése előtérbe kerül.

Összességében a helyi iparnak az ország iparában betöltött fontos szerepét, nagy jelentőségét bizonyítja, hogy foglalkoztatottjainak száma átlagosan az egész iparban foglalkoztatottak számának $1/4$ -e, Szolnok megyében $32,6\%$ -a.

Megyénkben a helyi iparban foglalkoztatottak száma 1953 és 1970 között 170% -kal emelkedett (az országos növekedés 153% -os), mégis a helyi iparban foglalkoztatottak részaránya az 1950-es évek elején huzamosan fennálló 50% körüli arányról $32,6\%$ -ra csökkent. A helyi iparban foglalkoztatottak részarányának csökkenése azonban nem jelenti a helyi ipar szükségességének, szerepének csökkenését. Magyarazatát az adja, hogy Szolnok megyében az 50-es években alig volt található minisztériumi vállalat, s a meglévőkre is a kisüzemi méret volt jellemző. A minisztériumi iparban foglalkoztatottak száma 20 év alatt több mint nyolcszoros növekedést ért el (a helyi ipari foglalkoztatottak száma háromszoros).

A könnyűipari ágazatban viszont – amely a lakosság részére szükséges fogyasztási cikkek zömét állítja elő – a foglalkoztatottak számának mintegy fele ma is helyi ipari üzemben dolgozik.

Nemcsak a foglalkoztatási, hanem a termelési és szolgáltatási arányok is a helyi ipar fontosságát hangsúlyozzák. Az összes lakossági szolgáltatásnak pl. 82⁰/₀-át a helyi ipar nyújtja megyénkben (1970).

A lakosság foglalkoztatási gondjainak, s elsősorban a női munkaezők foglalkoztatásának problémáját hosszú időn keresztül csaknem kizárólag a helyi ipar fokozatos fejlődése enyhítette. Az ipar területi elhelyezkedésében tapasztalható aránytalanságok csökkentésében azonban – az iparfejlesztési alap helyes arányú felosztása következtében – a IV. ötéves terv időszaka alatt is jelentős szerep vár a helyi iparra. Az iparfejlesztési alap az elmaradott területek iparának gyorsabb fejlesztését segíti. Ebből az alaphól a helyi ipar országosan 30⁰/₀-kal részesedik (Szolnok megyében 16⁰/₀-kal), de az egy fő létszámnövekedésre jutó támogatás összege a tanácsi vállalatok esetében a legmagasabb.

Ezt a mértéket indokolja az a tény, hogy a tanácsi vállalatok általában eszközökkel gyengén ellátottak. (A tanácsi vállalatoknál az egy foglalkoztatottra jutó eszközállomány 1/2-e a szocialista iparban egy főre esőnek, a szövetkezeti iparban pedig csak 1/10-e.)

A helyi ipar fejlesztését segíti a központi szolgáltatásfejlesztési alap is. Országosan ennek az alaphoz 76,1⁰/₀-át kapja a helyi ipar, s csak 23,9⁰/₀-át a minisztériumi. Megyénkben a helyi ipar részesedése az alaphól még magasabb, 87,6⁰/₀-os.

A helyi ipar képes megoldani a csökkent-munkaképességűek és a lakáshoz, háztartáshoz, gyermekekhez kötött anyák foglalkoztatását.

S hogy feladatának a helyi ipar hogyan tesz eleget, bizonyítja pl., hogy országosan 1970-ben az otthon dolgozó iparban foglalkoztatottak száma 77 304 fő volt, s ezek 97,0⁰/₀-át a helyi iparban foglalkoztatták.

A helyi iparban lényegében a kisüzemi forma vált uralkodóvá. bár megtalálható, ha nem is nagy számban, a középzem is. (3. sz. táblázat.)

3. sz. táblázat

Szolnok megye tanácsi ipari vállalatainak és ipari szövetkezeteinek a) nagyságrendi megoszlása 1972. évben
(a foglalkoztatottak száma szerint)

Foglalkoztatottak száma	Vállalatok száma		Egy vállalatra jutó árbevétel				mérleg szerinti nyereség		általános eszközérték	
	tan.	szöv.	tan.	szöv.	tan.	szöv.	tan.	szöv.	tan.	szöv.
—100-ig	—	15	—	6 153	—	643	—	—	—	2 564
101—200-ig	2	24	14 869	13 226	2 352	2094	15 948	4 601	—	—
201—300-ig	6	16	38 152	29 480	5 274	4349	20 130	9 238	—	—
301—400-ig	2	4	70 634	48 640	4 627	6317	28 701	15 650	—	—
401—500-ig	1	3	107 076	37 219	2 641	5356	45 191	14 942	—	—
501—600-ig	—	3	—	34 783	—	3090	—	13 673	—	—
601—700-ig	—	1	—	12 404	—	1050	—	3 935	—	—
701—800-ig	1	—	133 499	—	21 289	—	70 382	—	—	—
Összesen:										
(átlag):	12	66	53 376	19 318	5 794	2689	27 137	6 668		

a) Az ipari, építőipari, háziipari és szolgáltató szövetkezetekő összesen.

A kis- és középüzemek, lényegében tehát a helyi ipari vállalatok alapvető jellemzője, hogy

- a munkaerő koncentrálttsága alacsony fokú, az átlagos üzemnagyság viszonylag kicsi;
- a munkafolyamatok gépesítettsége, a munkahelyek technikai felszereltsége, állóeszköz-ellátottsága kismértékű;
- az előállított termékek köre rendkívül széles, a termékek jelentékeny hányada kis sorozatban és egyedileg készül.

A helyiiparra, ezen belül a tanácsi, de a szövetkezeti iparra is jellemző a mind nagyobb gazdasági egységek kialakítására való törekvés, a létszám növelése, a vállalati, szövetkezeti összevonások. E törekvések azonban csak viszonylag szűk határok között érvényesülhetnek. Gátat szabnak a rendelkezésre álló munkahelyek, az azok bővítéséhez szükséges szűkös anyagi eszközök és nem utolsósorban a közigazgatási határok.

Ugyancsak megfigyelhető – legalább is megyei tapasztalataink alapján –, hogy

- egyes – különösen a gépari ágazatba tartozó – vállalatok és szövetkezetek a profilrendezés, egységesítés keretében bizonyos termékek előállítására, monopolhelyzetre törekszenek;
- más – elsősorban a könnyűiparba tartozó – vállalatok és szövetkezetek a minisztériumi nagyvállalatokkal kooperálva, alkatrészgyártásra rendezkednek be.

Ezek a vállalatok és szövetkezetek ilyen irányú tevékenységükre kapacitásuk túlnyomó részét, vagy egészét lekötik. Mindezek figyelembevétele mellett is megállapítható, hogy a szocialista helyiipar nem feltétlenül azonos a technológiai-lag elavult iparral. A kisüzemi termelés technológiaiilag modern is lehet.

A kisüzemi termelés jellemző ugyan a helyiipari vállalatokra, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy néhány kiemelkedő helyiipari vállalat szalagszerű, olykor nagyipari jellegű termelést folytat. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a helyiipar bizonyos esetekben olyan áruvolument állít elő egy-egy termékből, mely számottevő részét képezi az ország termelésének.

Az előzőekkel kapcsolatban példaként említhetném meg a Szolnok megyéből a mezővárosi Villamos- és Géptechnikai Cikkgyárát, a szolnoki Vasipari Vállalatot.

Dr. Soós István

GONDOLATOK EGY KIÁLLÍTÁSON *

Városunkban, megyénkben egy-egy kiállítás megnyitása mindig jelentős esemény, talán egy kicsit ünnep is. A hétköznapi szorgos munkájában percre megállunk ilyenkor és tisztelgünk azok előtt, akiknek munkásságáról képekben, szavakban megemlékezünk. A most megnyíló kiállításnak különös jelentőséget ad, hogy vele egy történelmi kort idézünk, azt a kort, melynek főszereplője, forradalmi ereje a szocializmust formáló munkásosztály.

Nem természeti látványosság, hanem az alkotó emberi tettekben feltáruuló szépség, a munka tárgyiasult dicsérete van előttünk. A képsorok, a kiállított tárgyak egy-egy maradandó hírt jelentenek a tegnap, a ma és a holnap forradalmi harcát vezető munkásosztályról. A munka, a munkásember dicsérete adja tehát ennek a kiállításnak minden szépségét, magasztosságát.

Történelem és útirajz. Igen, útirajz, hiszen a munkásosztály által járt forradalmi út emlékei elevenednek fel előttünk. A tablók ott él a jelen, melyben benne küzd a forradalmi múlttal a forradalmi jövő. Ez adja munkásosztályunk harcának, vezető szerepének mai valóságát és tartalmát. Mert, ahogy a régi forradalmi értékek megőrzése nélkül élni, szocializmust építeni, szocialista embert nevelni nem lehet, ugyanúgy csak a forradalmi múlt emlékeivel élni sem lehetséges, hiszen számunkra nap mint nap új kérdéseket ad fel a történelem, melyeket új módon csak a munkásosztály vezetésével vagyunk képesek megoldani. Így keletkezhetnek és keletkeznek új szocialista értékek, így és csakis így lépünk tovább a szocializmus útján.

A kiállítás egésze rádöbbsen és félreérthetetlenül kifejezi, hogy a munkásosztály vezető szerepe, annak állandó erősítése társadalmunk fejlődésének alapvető kérdése. Átfogja politikai, gazdasági, kulturális életünk egészét. A képek hatása alól nehéz magunkat kivonni. Ezek pedig hűen tükrözik, hogy az emberiség történetének abban a kiemelkedő korszakában élünk, mely a XIX. század közepén a munkásosztálynak a történelem színpadára lépésével kezdődött el. Így ma felelős részesei lehetünk és vagyunk annak a világméretű harcnak, mely az utolsó kizsákmányoló társadalom, a kapitalizmus és a kizsákmányolást örökre megszüntető szocializmus között folyik. Történelmi sorsunk kötelez annak elfogadására és elfogadtatására, hogy ezt a harcot csak a munkásosztály vezetésével lehet sikeresen megvívni, a jövő társadalmát formálni, mert ahogy Lenin mondta:

* Elhangzott a Szolnoki Galériában a „Mi hoztuk az időt” c. országos vándorkiállítás megnyitásán, 1974. január 18-án. (Szerk.)

„Ahhoz, hogy az osztályokat megszüntessük, egy osztály diktatúrájának időszaka szükséges, éppen azé az osztályé az elnyomott osztályok közül, amely nemcsak megdönteni képes a kizsákmányolóok uralmát, nemcsak ellenállásukat tudja könyörtelenül elnyomni, hanem eszmeileg is szakítani tud az egész burzsoá ideológiával, az általában a szabadságról és egyenlőségről hangoztatott kispolgári frázisokkal...

– Erre – ... csak az az osztály képes, amely elsajátította az egész városi nagykapitalista ipari kultúrát, amely el van szánva és képes arra, hogy ezt a kultúrát megvédje és továbbfejlessze és az egész nép, minden dolgozó számára hozzáférhetővé tegye... csak az, aki szakít a múlttal és merészen utat tör a jövő felé...”

Munkásosztályunk kivívta a dolgozó nép egészének bizalmát, ebben a küzdelemben, azaz a hatalomért folyó harcban, a kollektivizálás idején éppúgy, mint angyan ma is élvezi ezt a munka termelékenységéért, a szocialista tegyelemzett-séget, az aktív közéletiséért folyó nemes tevékenységben. De hogyan valósul meg ma a munkásosztály vezető szerepe? Forradalmi pártjának irányításával a szakszervezetekben, az államhatalom frontján, a különböző mozgalmakban, amelyek biztosítják számára a döntő beleszólást a közéletbe, a szocialista építés legfontosabb kérdéseibe. Így válik lehetővé, hogy a szocializmus közös célja, a mindennapok szorgos munkája, a szocialista közgondolkodás erősítése, erkölcsi normáink maradéktalan betartása egységesen szolgálja a munkásosztály nagy ügyének megvalósulását.

A kiállítás képei önmagukért beszélnek. A szavak kopottá nyilvánulnak a látható tények előtt. Csak a köszönet hangján lehet és szabad szólni a rendezőkről, akik az anyagok válogatásával, méltó elrendezésével joggal keltik a nézőkben azt a meggyőződést formálódó érzést, hogy a munkásosztály ügyének szolgálata nem gesztus, nem szívesség, hanem történelmi kötelesség. Igen az, mert a szocializmus felépítése a munkásosztály vezető szerepe nélkül, belső szocialista meggyőződés nélkül éppen úgy lehetetlen, mint anyagi-műszaki bázis hiányában. A tárgyak, képek nyilvános bemutatása a magyar munkásosztály – benne meggyén munkásságának – forradalmi útját, mai tettekrekszségét és a szocialista társadalom építéséért érzett felelősségét, tevékeny részvételét fejezi ki. Amikor ezeket szemléljük, nem lehet és nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a munkásosztály vezető szerepének erősítése nemcsak nemzeti kérdés, nem belső magánügyünk csupán. Nem, mert a munkásosztály maradandó emlékművének – a szocializmusnak – az ellensége nemzetközi. A munka felszabadítása egyetemes társadalmi kérdés, hiszen a munkásosztály sem egy ország, hanem egy kor-szak terméke. Éppen ezért a munkásosztály vezető szerepének erősítése, továbbfejlesztése csak és csakis a szocialista országokkal való szoros együttműködés, a Szovjetunióval való mély és megbonthatatlan barátság és a nemzetközi munkás-mozgalom egységéért folytatott harc útján lehetséges.

A tablókön szerényen, de meggyőzően felvillan egy-egy kép, mely mutatja a munkásosztály eszmei, ideológiai fejlődésében megtett hatalmas utat, a szakmai, politikai iskolázottság növekedését. Mindez kifejezi, hogy a munkásosztály érdekeinek védelmében egyik fő fegyverünk eszménk, a marxizmus-leninizmus igazsága, pártunk politikája és szilárd tömegkapcsolata. A munkásosztály itt is teljesíti kötelességét, amikor példával, szocialista érettséggel harcol a kispolgári nézetek és magatartásformák, az önzés, harácsolás, a közélettől való elzárkózás ellen. A munkásosztály józansága, politikai helytállása, internacionalizmusa, pártunk célkitűzései melletti kiállás kifejezi azt is, hogy az eszmék területén nincs

kompromisszum. Nincs, mert nem lehet nemzeti kommunizmus, mint ahogy nincs nemzeti fizika, kémia, matematika, csak annak nemzeti képviselői vannak. A munkásosztály ügyének képviselőjében, a módszerekben lehetnek persze sajátos nemzeti vonások, de ez nem érintheti ideológiájának lényegét. A munkásosztály ideológiája nem azért igaz, mert Marx, Engels vagy Lenin mondta, hanem megfordítva: azért mondta Marx, Engels és Lenin, mert így igaz, mert ez tükrözi helyesen a társadalmi valóságot.

Pártunk politikája pontos és érzékeny mutatója annak, hogy a munkásosztály ideológiájának éltető lelke mindig a konkrét helyzet konkrét elemzése. Éppen ezért a munkásosztály ügyének szolgálata ma azt a feladatot állítja eléünk, hogy kutassuk és találjuk meg a ma forradalmának lelkesítő feladatait, konkrét céljait és eszközeit. Ennek feltétele: könnyörtelen harc az illúziók, az elbizakodottság, a kishitűség, a kényelmesség ellen egyaránt. És ez nem öncél, önmagáért való elméletieskedés, hanem feltétele annak, hogy munkásosztályunk – forradalmi pártja vezetésével – töretlenül haladjon tovább a megtalált helyes úton, a szocializmus teljes felépítésének útján.

A képsorok gazdagon mutatják a munkásosztály kezdeményezésére kibontakozott szocialista munkaverseny, szocialista brigádmozgalom sikereit. Mindez kifejezi a tulajdonos felelősségét saját társadalmáért és azt, hogy a munkásosztály becsülettel, tisztelettel parancsolóan teljesíti napjainkban is a történelmi küldetéséből következő mindennapi feladatát. A számok a munkaverseny gazdasági eredményeiről tudósítanak. De itt többről van szó, mert a verseny a társadalmi aktivitás kifejeződése, a szocialista nevelés nagy lehetősége, amely nemcsak a gazdagságot, hanem az embert is formálja.

Ma a munkásosztály hatalmának erősítéséért folyó harc útja sokrétű, bonyolult. Harc az új technika alkalmazásáért, harc a szocialista demokrácia kifejlődését fékező bürokrácia, az önámítás ellen, harc a társadalmi tulajdont megkárosítók ellen. Erre hív fel bennünket pártunk novemberi határozata is. A szocialista társadalom érdeke, dolgozó népünk felemelkedése igényli, hogy még nagyobb harcossággal, bátran álljunk ki pártunk politikája, a munkásosztály ügye mellett.

* * *

„Mi hoztuk az időt” – hangzik a kiállítás jelmondata. És valóban: az új időt, történelmet formáló eszméivel a munkásosztály hozta. Mivel célja a társadalmi haladás egyértelmű kifejeződése, harca így válhatott és válik egyre inkább az egész nép érdekévé.

A munkásosztály tisztelete, ügyének szolgálata úgy lesz teljes és igaz, ha a kiállítás ünnepi percei után sem feledjük: igaz nemzeti felemelkedés napjainkban csak úgy lehetséges, ha szemléletünk, magatartásunk, cselekedetünk, szívünk egyértelműen ezt szolgálja.

Miért tesszük? Csak pártunk parancsára? Nem! Eszünktől és érzelmeinktől vezérelve, szívünk szavára hallgatva, mely a pártunké, a munkásosztályé.

E gondolatokkal a kiállítást megnyitom.

Dr. Majoros Károly

Adalékok az úttörőmozgalom kibontakozásának Szolnok megyei történetéhez (1945–1948)

Az ellenforradalmi korszak iskoláiban a legkülönbözőbb ifjúsági szervezetek működtek, melyeknek a növendékek tagjai lehettek. E szervezetek nagy része vallási, hitterjesztési, szociális tevékenységet; nacionalista, katonás, valláserkölcsi szellemű nevelést folytatott irredenta törekvésekkel. A különböző felekezetek a legtöbb helyen nemcsak szervezői, irányítói voltak e szerveknek, de általában vezető szerepet töltöttek be a diákifjúsági mozgalmak életében. Ugyanakkor a felszabadulás után megalakult demokratikus ifjúsági egyesületektől féltették a növendékeket, az iskolák kapuin belül nem engedélyezték létrehozásukat, hanem a korábbi ifjúsági egyesületek újjászervezésével kísérleteztek. A felszabadulást követő időszakban elég sok surlódás adódott ebből a rendezetlen státusból, s az iskolák a felügyeletet gyakorló főhatóság intenciói vagy az igazgatók szubjektív ítélete alapján helyileg döntöttek a szervezet működését illetően. Így fordulhatott elő, hogy pl. egyes iskolák nagyobb növendékei tagjai lehettek a MADISZ-nak, részt vehettek a Diákbizottságok munkájában, más iskolák növendékei viszont nem. A serdülő vagy kisiskolás korú tanulók számára a felszabadulás után közvetlenül nem alakult demokratikus ifjúsági szervezet, s ez nehezítette a kérdés mielőbbi végleges rendezését.

A serdülők demokratikus ifjúsági szervezetének megakítása 1919-hez nyúlik vissza s forradalmi hagyományokból táplálkozik. A legújabb kutatások feltárták, hogy a Magyar Tanácsköztársaság időszakában szerveztek először olyan gyermekcsoportokat, melyek a dolgozó néphez, a munkásosztályhoz tartozónak vallották magukat. Ezek az „úttörőcsapatok” – miután így nevezték őket – a Köznevelési Népbiztosság és az Ifjúságügyek Országos Szövetségének irányítása mellett alakultak meg.¹ Ez a forradalmi örökség a Horthy-korszakban is tovább élt. Tudjuk, hogy a kommunisták kezdeményezésére és a szovjet gyermekmozgalom példája következtében ún. „pionirsejtek”-et szerveztek. Ezeket a KIMSZ ifjúsági munkásai vezették és irányították. A faszálódás időszakában viszont a gyermekek biztonsága érdekében e csoportokat megszüntették.

A kommunista párt mellett a szociáldemokrata párt is foglalkozott a serdülő korú munkásgyerekekkel. E párt irányítása alatt szervezték meg 1917-ben a Magyarországi Munkások Gyermekbarát Egyesületét, amely jótékonykodó funkciót töltött be: a proletárgyermekek szociális segítségét, gondozását, szórakozási alkalmak megteremtését szorgalmazta, de szocialista szellemű nevelésükre is törekedett. A fővároson kívül a helyi szervezeteit megtaláljuk azokban az iparilag

fejlett vidéki városokban is, amelyek nagyobb munkásbázissal rendelkeztek, ahol az SZDP szervezetileg is erős volt. E szervezetet 1944-ben belügyi rendelkezéssel feloszlatták.

A felszabadulás után joggal került napirendre a demokratikus gyermekmozgalom életrehívásának a kérdése. Az MKP az ifjúsági egység gondolata mellett mindvégig kitartott, s ebben a szellemben kívánta a gyermekmozgalom szervezését is megkezdeni. Azt javasolta a koalíciós pártok vezetőinek, hogy együttes erővel szüntessék meg a korábbi reakciós szellemű gyermekszervezeteket, s ezek helyébe egységes, demokratikus, a haladó hagyományokat ápoló, a nép szeretetére nevelő gyermekmozgalmat szervezzenek. A koalíciós pártok többsége félt az MKP befolyásától s ezért ellenezte ezt a tervet.

1945. március 8-án a két munkáspárt között akcióegység jött létre: megbízottai együttes vélemény alapján javasolták, hogy a gyermekmozgalom szervezését a Gyermekbarátok Országos Egyesületeinek keretei között kezdjék meg. Így a Gyermekbarátok Országos Egyesülete a régi szociáldemokrata szervezetnek, a Magyarországi Munkások Gyermekbarát Egyesületének utóda lett, megváltoztatva a szervezet jellegét, kiszélesítve feladatát s a haladás jelképeként az „úttörő” nevet kapta.² A Gyermekbarát Egyesület, mely a múltban is a dolgozók gyermekeinek testi és lelki szabad fejlődéséért küzdött, a legnagyobb lelkesedéssel állt az úttörőmozgalom mellé és ezzel biztosította azt a támogatást, amit a felnőttek anyagi és erkölcsi ereje jelent egy gyermekmozgalom számára. A szervezet országos célkitűzéséről az irányelvekben az alábbiakat olvashatjuk: „a dolgozók mindkét nembeli gyermekeit szabadságra, szolidaritásra, munkaszeretetre nevelni, ilyen irányban foglalkoztatni. Az úttörőmozgalom . . . a gyermekeket öntudatra, küzdelemre tanító, harcoss demokratikus egységekbe toborít és az ifjúság érdekeinek megfelelően ipari műhelymunkákkal, testedzéssel, játékokkal foglalkoztatja.”³

1945 elején a *Gyermekbarát Egyesület* a városok többségeiben is megalakult és *soraikból kerültek ki az első úttörők is*, kezdetben területi és üzemi jelleggel működve. A csapatok nevelő munkájának középpontjába az első pillanattól kezdve az igazi hazafiság, a világ dolgozóival való együttérzés, az 1848-as forradalom és szabadságharc eszméjének kérdései kerültek. A mozgalom feladatának tekintette és segítette a nevelés demokratizálását, ápolta a tanár és diák újfajta kapcsolatát, szorgalmazta az iskolai, munkafegyelem megszilárdítását s nem utolsósorban az önnevelés és önkormányzat pozitív értelmezésére és megvalósítására törekedett. Nevük is forradalmi hagyományokból táplálkozott, s az „Előre” köszöntés szintén forradalmi örökség, a 48-as honvédek jelszava volt s egyben a szabadságharc eszméjét tudatosította, emléket ápolta.

A mozgalomnak ekkor még iskolai szervezetei nem alakultak meg, a kultusz-kormányzat arisztokratikus tartózkodással figyelte tevékenységüket, munkájukat. A tanügyigazgatásban dolgozó néhány kommunista szakember viszont arra törekedett, hogy minél előbb biztosítsák az úttörők iskolai szervezeteinek életrehívását. Ez nem ment olyan könnyen, mert minden apró-cseprő dologhoz, módosításhoz minisztériumi hozzájárulás volt szükséges. Egyelőre tehát iskolánkívül kezdte meg munkásságát a gyermekbarátok úttörő mozgalma. Csak egy félév eltelte után jelentkezett a kultuszminisztérium. Simon László kommunista államtitkár 1945. december 14-én kiadott rendeletében hívta fel a tankerületi főigazgatók figyelmét a Gyermekbarát Egyesület munkájának támogatására. A debreceni tankerület főigazgatója körlevélben értesítette a Szolnok megyei tanfelügyelőt és a hatáskörébe tartozó iskolák igazgatóit, hogy „a Magyarországi Munkások

Gyermekbarát Egyesületének kérésére engedélyt adok arra, hogy az iskolás gyermekek iskolán kívüli gondozásának, főként szociális helyzetének javítása érdekében anyagi és erkölcsi támogatásban részesítsék az arra rászoruló tanulókat”; hogy az egyesület tevékenysége „az iskolák belső nevelési egységét, az oktatás nyugodt menetét nem zavarhatja, ezért az iskolák kebelén belül működést nem fejthetnek ki. Az Egyesület munkájában a tanítók, tanárok és igazgatók közül csak az erre önként vállalkozók vesznek részt és az Egyesület iskolán kívüli működése is csak addig terjedhet, ameddig ez a tanulókra nem jelent megterhelést”. A körrendelet az Egyesület tevékenységét is körvonalazta, így például „... az egyes iskolák tüzelőkérdésének megoldása. A gyermekek ingyenes tanácsokkal, füzetekkel, írószerekkel való ellátása, ingyenes étkeztetési akció megszervezése, fürdők, játszóterek létesítése, kirándulások, múzeum-könyvtár-látogatásokra terjed ki.” A főigazgató egyben kérte a tanfelügyelőt hasonló intézkedés megtételére és az egyesület munkájával kapcsolatosan szerzett tapasztalatokról részletes jelentést várt 1946. július -éig.⁴ A kért határidőre mind a tanfelügyelői, mind a közép-, középfokú iskolák vezetőinek jelentései befutottak a főigazgatói hivatalba. A megye tanfelügyelője – Horváth Ferenc – szerint a „beérkezett jelentésekből és megfigyeléseimből megállapítottam, hogy vármegyém minden egyes tanítója a nemes cél szolgálatába állott. A szociális tevékenység mindenkire kiterjed s különösen ott iparkodtak segíteni, ahol arra a legnagyobb és legsürgősebb szükség volt”.⁵

Az *úttörőmozgalom megalakulásának hivatalos időpontja* 1946. június 2-a lett, amikor a budapesti fiatalok tüntető felvonulásán „rész vettek a kék inges, piros szegélyű fehér nyakkendős úttörők is”.⁶ E felvonulást követően 1946. június 18-án jelentés készült a mozgalom országos helyzetéről. Szolnok megyéből *Jászladány* és *Mezőtúr* neve szerepelt, ahol úttörőcsapat alakult.⁷ 1946 őszén a vidéki szervezőmunka is fellendült, meggyorsult, s ennek eredményeként szeptember 20-án *Szolnokon* a Szapáry utca 23. sz. alatt alakult úttörőcsapat: a nyakkendőjük színe piros, kék szegéllyel; majd november 27-én *Karcag*ról jelezték a központ felé csapatalakulást.⁸

A mozgalmat pozitív irányba befolyásolta, hogy 1946 novemberében megjelent a budapesti tankerületi főigazgató körlevele, amely tankerületében lehetővé tette az *úttörő mozgalom iskolákban való szervezését*. Csak ezt követően jelent meg Simon László államtitkár 1947. január 6-án kelt rendelete – a miniszter tudta nélkül –, amelyben engedélyezte a Gyermekbarátok Országos Egyesülete *Úttörő Gyermekmozgalmának szervezését az ország valamennyi iskolájában*. Ennek alapján adta ki a debreceni főigazgató is rendeletét, amely szerint az úttörőmozgalom az iskolák keretein belül is szervezhető. E rendelet hangsúlyozta, hogy „a mozgalom a szellemi, erkölcsi és testi nevelés szolgálatában áll és működésében az iskola nevelői célját támogatja”. Az utasítás kiemelte, hogy a mozgalom szervezői az iskola tantestületével egyetértésben járnak el, s a csapat megszervezését az igazgatónak kellett jelenteni jóváhagyás, illetve engedélyezés végett. E rendelet azt is kimondta, hogy „a tanulók foglalkoztatása tekintetében figyelemmel kell lenni arra, hogy a mozgalomban való részvétel ne vonja el őket a tanulástól”, s igénybevételük hetenként 1–2 óránál ne legyen több. Végül az iskola igazgatójának és a mozgalom vezetőjének figyelmét felhívta, hogy az iskolában már korábban engedélyezett és tevékenykedő szervezetekkel szoros együttműködést valósítsanak meg.⁹ A főigazgató 1947. április 15-ig tájékoztatást kért a tanfelügyelőtől, a középiskolák igazgatóitól az úttörő szervezet megalakulását, létszámát, vezetőit és a csoportok által végzett munka elírását illetően.

Ettől kezdve Jász-Nagykun-Szolnok megye iskoláiban is *szabadon szervezhetők az úttörőmozgalmak*. Igaz, hogy az iskolákban működő egyéb ifjúsági szervezetek eléggé lekötötték a kisiskolások szabadidejét, s bizony előfordult, hogy a tanterületek egy része a növendékek elfoglaltságára való hivatkozással kitért a mozgalom megszervezése elől.

Az imént említett főigazgatói rendeletre a megye tanfelügyelője 1947. április 17-én terjesztette fel jelentését. Ebben arról olvashatunk, hogy az iskolák igazgatói készséggel támogatnák az úttörő mozgalmat, de mivel nem ismerik célkitűzéseit, feladatát, a szervezésre vonatkozó tennivalókat, így kezdeményező lépéseket nem tudnak tenni. Arról is hírt adott, hogy több iskolánál, ahol az Ifjúsági Vöröskereszt, Diákaptár, Szívárdia, Cserkészmozgalom, Soli Deo Gloria stb. működött, az iskolák igazgatói feleslegesnek tartották az úttörőmozgalom megszervezését. Ez még a koalíciós időszak, amikor még nem dőlt el hazánk fejlődésének útja. Az ekkor még jelentős befolyással rendelkező szélsőségesen reakciós klérus e mozgalom ellen hangolta a szülőket. Természetesen akadtak olyan iskolák is, ahol felismerték a mozgalom jelentőségét és szerepét. Erről is beszámolt a jelentés: „Népoktatási kerületemben csupán két iskolánál alakult meg az úttörőmozgalom: 1. *Nagykörű*, állami általános iskola; vezetője Kónya Ferenc igazgató és 2. *Kisújszállás*, református általános iskola; vezetője Nagy Bálint és Szőke Balázné tanítók”.¹⁰ A középfokú intézetek közül e mozgalmat csupán a *Jászárokszállási* állami polgári fiúiskolában szervezték meg. Az igazgató április 12-én kelt jelentése szerint Gyöngyösi András tanár 39 tanulóval alakította meg a mozgalmat „testedző, üdülő és természetjáró céllal”.¹¹

Szolnok megyében 1947 április végéig – forrásaink szerint – *mindössze hét iskolában vert gyökeret az úttörőmozgalom* (pl. Hajdú és Bihar megyében is ennyi volt számuk). 1947. május 31-én pedig mintegy 200 fő választotta meg a tanfelügyelőség székhelyén az Úttörőmozgalom Iskolai Bizottságát, amelynek elnöke Dr. Horváth Ferenc tanfelügyelő lett.¹² Ennek a testületnek az volt a feladata, hogy a szervezőmunkát elősegítse, koordinálja és közvetlenül is adjon segítséget egy-egy csapat megszervezéséhez. Tennivaló tehát akadt lent is, fent is.

Joggal állapította meg Gacsályi Sándor főigazgató, a tankerület területi úttörő elnöke a felügyelete alá tartozó iskolák igazgatóinak és tanfelügyelőinek küldött körlevelében, hogy az „úttörőmozgalomról beérkezett iskolai jelentések nem kielégítőek. Ezért felhívom igazgató urat, szíveskedjék a tanév elején ezt a mozgalmat a tanári testülettel, a tanulóifjúsággal és a szülőkkel ismertetni és a megfelelő csapat szervezésére irányuló elhatározását a megvalósuláshoz segíteni”.¹³ Korábban egyes helyeken az is felvetődött, hogy az úttörőmozgalom a meglévő ifjúsági egyesületek kizorítására törekszik. Erre is utalt a főigazgató, amikor leszögezi: „az Úttörő Mozgalom nem óhajt kiküszöbölni más ifjúsági nevelési mozgalmat, tehát már meglévő ifjúsági egyesületek mellett párhuzamosan működik”. Hasonló tartalmú körrendeletet adott ki Szolnok megye tanfelügyelője is 1947 októberében a felügyelete alá tartozó nép- és általános iskoláknak.

Az 1947/48-as tanév a szervezkedés és megerősödés éve volt. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a megye tanfelügyelője 1948. február 21-én a tankerületi főigazgatót arról tájékoztatta, hogy „az úttörő mozgalom demokratikus nevelőértékét” teljes egészében elfogadja s az a terve, hogy „a folyó tanév végére népoktatási kerületemben 100 helyen kell élni és működni az úttörő csapatoknak”.¹⁴

Ezt követően sorra alakultak az úttörő csapatok nemcsak a vármegye városokban, de a községekben is, sőt katolikus általános iskolákban is, amit a tiszabóli

római katolikus általános iskolában a megszervezett (1948. V. 25.) úttörő csapat is bizonyított¹⁵ E munkában a tanfelügyelő mellett jelentős érdemeket szerzett a megye akkori úttörőtitkára, Nyári Endre tanító.

Lassan a mozgalom is felnőtt! 1948. március 1-én az MKP és az SZDP ifjúsági bizottságai együttes ülést tartottak s elhatározták, hogy egységes ifjúsági mozgalmat hoznak létre. Így született meg a Magyar Ifjúsági Népi Szövetség 1948. március 22-én, amely magába foglalta a különböző rétegifjúsági szervezeteket. Ennek lett tagszervezete az Úttörő Szövetség is. Így a Gyermekbarátok Országos Egyesületének és helyi szerveinek gyámsága alól kikerülve, 1948 március végén megalakíthatták az önálló Országos Úttörő Központot, amely új szakaszt nyitott a mozgalom életében.

Mint ismeretes, 1948 januárjában borzalmas árvíz söpört végig a Felső-Tisza mentén, különösen a vásárosnaményi járásban pusztított elemi erővel, ahol falvak pusztultak el, értékek semmisültek meg percek alatt. Akkor is az egész társadalom megmozdult az árvízkárosultak megsegítésére, s ebből természetesen a Szolnok megyei úttörők is jelentős részt vállaltak. A felügyeleti szerv 1948. január 19-i körlevelében versenyre szólította a megyék pájtásait, akik igen jelentős, kimagasló munkát végeztek. A verseny meghirdetése után egy hónappal a tankerületi úttörőtitkár az Építési és Közmunkaügyi Miniszternek azt jelentette, hogy a debreceni tankerület úttörői több mint 10 000 Ft készpénzt és 25 q természetbeni adományt gyűjtöttek össze, s ebben a nemes munkában a Szolnok megyei úttörők is jelentős részt vállaltak.¹⁶

1948 április végén a tankerület ifjúsági előadója körlevéllel fordult a csapatvezetőkhez az úttörőcsapatok felavatását illetően. Minden csapatvezetőt arra kötelezett, hogy csapatát június első vasárnapjáig feltétlenül avatassa fel és tegyenek fogadalmat. Az utasítás arra is kitért, hogy ha egy helységben több csapat működik, avatásuk közös ünnepség keretében történjék, s a szükséges adatokat a felügyeleti hatósággal időben közöljék, mert az úttörőcsapatokat csak az Úttörő Központ kiküldöttje avathatja fel és a csapatok ezt követően kaphatják meg a Működési Engedélyt.¹⁷ Így 1948. június 6-án avatták fel a kunszentmártoni I. sz. állami általános fiúiskola és a kisújszállási központi református általános iskola úttörőit, június 13-án pedig Karcagon avattak pájtásokat.¹⁸

Az Úttörő Központban 1947 őszén merült fel az a gondolat, hogy az elmúlt évek munkáját országos szinten értékelje s egyben a küldöttek bevonásával meghatározza a legfontosabb feladatokat. Tehát az első Országos Úttörő Kongresszus összehívására gondoltak, s ennek jegyében Kongresszusi Versenyt hirdettek, amely 1947. november 1-től 1948. március végéig tartott, s 5 feladatkörre terjedt ki: kultúr-, sport-, műhelymunka, jótanulás és sajtóverseny. A Szolnok megyei csapatok is aktívan bekapcsolódtak a versenybe. Egy-egy községben, városban, ahol több csapat volt, februárban megkezdődött a kongresszusi verseny egyes számainak elődöntője, majd a középdöntők megrendezésére került sor. Ez már nemcsak a megye, de a tankerület határát is túllépte. A tankerületek közti kultúr- és sportdöntőt Budapesten rendezték 1948. május 10–11-én. A Szolnok megyei úttörők két számban képviselték a megyét:

Színjátészásban a szolnoki állami általános leányiskola csapatából 10 úttörő és Altman Dóra csapatvezető, *bábozásban* a jászárokszállási Szt. Imre állami általános iskola 5 úttörője és Patay Béla csapatvezető vett részt.¹⁹ Mindkét csapat becsülettel megállta helyét a küzdelemben.

A megyei, de az országos mozgalom fejlődése is megkívánta, hogy az iskolai csapatoknál képzett, jól felkészült nevelők végezzék a kisdiákok nevelését, fog-

lalkoztatását. Ezt szolgálta a központ által szervezett *csapatvezető-képző tanfolyam*. Az első ilyen vezetőképző tábor – melyen Szolnok megyei úttörővezetők részt vettek – a Gyermebarátok Országos Egyesülete Úttörő Központi Eizottsága 1947 nyarán szervezte a Pest megyei Gomba községben. Hat turnusban, 10–10 napos időtartammal üzemelt a tábor, s a megye 1–1 fővel képviseltette magát csoportonként. A tábornak az volt a célja, hogy az új tanévre megfelelő számú, alkalmas és hozzáértő vezetőket képezzen az egyre növekvő csapatok rendelkezésére.²⁰ Ez viszont még nem volt tömeges képzés. 1948. január 27-én már a Szabadság-hegyen szerveztek 10–10 napos *vezetőképző szaktanfolyamot*. A megyéből a szolnoki Abonyi úti állami általános iskola és az Szt. Ferenc utcai állami általános leányiskola úttörővezetői vettek részt és képviselték a megye ifjúsági vezetőit.²¹

Az Úttörő Központ 1948 tavaszán és nyarán részben Budapesten, részben a megyeszékhelyen tűzte napirendre a *csapat- és őrvezetők* nagyobb számú kiképzését. Szabadság-hegyi őrvezetőképző tanfolyamon Lencse Jenő (Szolnok, Thököly út), Tiborc László (Jászberény), Rácz Sándor (Törökszentmiklós) állami tanítók és Cserjéssy Sándorné községi tanítónő (Karcag) képviselte a megyét.²² Ugyancsak a Szabadság-hegyen szervezték meg külön a fiú- (ápr. 23–május 3-ig) és külön a leány- (máj. 5–14-ig) őrvezetők számára is a továbbképzést. Ezen a tanfolyamon Szolnok megyét 4 fiú és 4 leány képviselte. 1948. július 8–10-ig pedig Szolnokon rendeztek úttörővezető-képző előkészítő tanfolyamot.

Egy-egy csapat megszervezésénél, a munka elindításánál központi személy volt tehát a *csapatvezető*. Személye, hozzáértése vagy vonzott, vagy taszított. Ezért volt jogos igény személyével kapcsolatban, hogy meggyőződésből, önként vállalja a vezetést, és szakmailag legyen jól felkészült. Ha a kezdeti időszak csapatvezetőit vennénk ilyen szempontból kritika vagy elemzés alá, meg kell állapítanunk, hogy valamennyien – egy-két esettől eltekintve – jól felkészültek voltak. A legtöbb esetben nem is a pluszmunkát vállalták – hisz ez akkor természetes volt –, hanem gyakran az éppen nem kívánatos és népszerűtlen feladatokat, a nem is mindig mutatós, látványos munkát. Vállalták az újért való harcot egy-egy tantestületen belül is, de az egész faluközösség vagy település előtt is. Az egyházak megvetésének, rágalmainak, a rosszindulatú, gyakran ellenséges szándékú támadásoknak volt kitéve a csapatvezető. Hadakoznia kellett a közöny és passzivitás, a megcsontosodott szemléletmód ellen akkor, amikor nyíltan még kevesen vállalták e feladatok ellátását.

Az úttörőmozgalom saját keretein belül közösségi nevelést igyekezett megvalósítani. A kis pionirok megszervezték önkormányzati szerveiket, amely a tagok közösségi formálódásának is egyik alapvető eszköze volt. Az önkormányzat örködött a tanulmányi és munkafegyelem maradéktalan betartásán, a közösség érdekeinek tiszteletben tartásán s az önfegyelem kifejlesztésére is törekedett.

Bizonyos szociális tevékenységet is kezdeményezett – és végzett is – az *önkormányzat*. Pl. idősebbek, betegek meglátogatása, bevásárlás a számukra, esetleg apróbb házimunkák elvégzése. Az egyes úttörőcsapatok önkormányzati szervei más csapattal vagy csapatokkal való kapcsolatteremtésre is gondoltak, nem egy esetben közös sport-, kultúrrendezvényeket, kirándulásokat, közös szórakozási alkalmakat teremtettek egy egyszer nemes verseny keretében. Az önkormányzat feladata lett a közösség írásos dokumentumainak összegyűjtése, eszménynaplók vezetése stb.

E feladatok mellett ugyancsak központi kérdés volt az *úttörőfoglalkozások tartalmi erősítése*, amire nem egy tankerületi, központi dokumentum is felhívta

a figyelmet. Az úttörőfoglalkozások megtartására általában szombat délután vagy vasárnap délelőtt került sor. Kellett, s jól is esett a heti tanulás után a más-jellegű, pihentető kikapcsolódás. Napirenden tartották a sportmunkát, a sportolás és testedzés rendszeres fejlesztését, nagyobb túrák rendezését. A tanulás a kultúr- és sportmunka mellett igen komoly újjáépítési, iskolaszépítési és egyéb társadalmi munkát végeztek. Az 1947/48-as tanévet a legtöbb csapat jubileumi ünnepséggel zárta, megemlékezve az 1848-as szabadságharc hőseiről, a nemzeti-népi összefogás nagyszerű példájáról.

Tudjuk, hogy az úttörőcsapatok 1948 tavaszán több helyen helyi kezdeményezésként felvették a kapcsolatot a cserkészekkel, közös rendezvényeket, összejöveteleket tartottak vagy éppen együtt nyaraltak. A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége 1948. április 4-én tiszti gyűlést tartott, amelyen határozatként fogadták el, hogy az elnökség „haladéktalanul lépjen érintkezésbe az úttörőmozgalom vezetőségével és kezdje meg a két mozgalom egyesülésére irányuló tárgyalásokat és az egység megteremtésére május 2-re közgyűlést hívjon össze”.²³ A kisiskolások egységes mozgalmi szervezetének megteremtése tehát új helyzetet teremtett a cserkészeknél is, s ezért tárgyalásokat indítottak az úttörőmozgalom vezetőivel, hogy megtalálják az utat a két mozgalom egyesítéséhez. A későbbiek folyamán a Cserkészfiúk Szövetsége valamennyi csapatához körlevelet küldött, amelyben felszólította a csapatot az úttörőkkel való fúzió előkészítésére, kitért a gazdasági és szervezeti kérdések megoldására s csak ezt követően került sor a csapatok tényleges összevonására.

Tehát a Cserkészfiúk Szövetsége folyamatosan beolvadt az úttörőmozgalomba. Az Ifjúsági Vöröskereszt és a Diákaptár vezetői is tárgyalásokat kezdtek az úttörőkkel, amely pozitív eredménnyel zárult. Végül a VKM 1948. szeptember 23-án rendeletet adott ki, melynek értelmében az úttörőmozgalommal azonos tevékenységű, „de önálló egyesületként működő Sakkör, Sportkör, Önképzőkör stb. működését azonnal szüntesse meg és mondja ki feloszlását”. Ez az intézkedés azért vált szükségessé, hogy minden általános és népiskolában arra alkalmas, demokratikus szemléletű nevelő vezetésével megalakuljanak az úttörőcsapatok. A megszüntetett, vagy önként feloszlott egyesületek, körök vagyona az úttörőmozgalomra szállt, s ugyanakkor minden úttörőcsapat megszervezhette a sajátos helyzetének megfelelően a legkülönbözőbb célkitűzésű köröket, mint pl. irodalmi, ezeremester, sport, egészségügy stb. A tankerületi főigazgatói körrendelet is nyomatékosan hívta fel valamennyi iskola igazgatójának figyelmét arra, hogy „kövessenek el mindent annak érdekében, hogy az úttörőcsapat számára az iskolaépületben otthont biztosítsanak, ahol a csapat tagjai munkájukat zavartalanul végezhesék”.²⁴ Ez a rendelet lezárta egy periódust és elkezdődött az a korszak, amikor valamennyi iskolában csak egy, a serdülők demokratikus szervezete működött.

Mivel zárhatjuk gondolatainkat.

Az úttörőmozgalom elindulása, kibontakozása is beletartozott a koalíciós időszak sokszínű összetettségébe. Ebben az időszakban a legkülönbözőbb eszmék, irányzatok csaptak össze a köznevelés terén is és születtek nagyszerű gondolatok, intézkedések, maradandó és helyes elképzelések. E korból sarjadt ki – természetesen más indítatásból – a serdülők demokratikus gyermekszervezete, az úttörőmozgalom. E szervezet kezdettől fogva azon munkálkodott, hogy a népi demokrácia számára haladó szellemű demokratikus gondolkodású, mind többet tanulni akaró, egészséges, reális életszemléletű, tiszta erkölcsű ifjúságot neveljen.

E törekvések megvalósításán fáradozott az úttörőmozgalom Szolnok megyei titkára, a megye úttörőelnökségi tagjai, akik valamennyien igen aktív és széleskörű munkát végeztek. Fáradhatatlan ambícióval és türelemmel, hozzáértéssel és halhatlan energiával, munkaidőn túl is a saját szabadidejük feláldozásával szorgoskodtak a mozgalom meggyökereztetésén, illetve az eredmények kibontakoztatásán. Nevelőink nagyon sok helyen felismerték az úttörőmozgalomban rejlő nevelési értékeket és ezek szellemében foglalkoztak a kispajtások nevelésével, tudatuk formálásával.

A mozgalom nagy gondot fordított az iskolán. osztályon belüli teendőkre, részt vállalva a fegyelem megszilárdításában, a tisztasági, egészségügyi mozgalmakban, önálló esetek és iskolai ünnepségek rendezésében. A kis „pionirok” nem egyszer részt vettek a tananyag demokratizálásáért, egységes, jó és olcsó tankönyvek bevezetéséért indított akcióban, megmozdulásokban, tanulmányozták népünk történetét, hagyományait. Több helyen a hitoktatással szemben ellenpropagandát kezdeményeztek, itt-ott a vallásórákat is boikottálva. A csapatok nagy része valóban igen komolyan dolgozott s elsősorban a tanulásban mutattak példát, haladtak az élen. Emellett részt vállaltak iskolánkülső munkában is: bekapcsolódtak az iskola újjáépítésébe, az udvar parkírozásába, fák, bokrok ültetésébe, parkok, terek gondozásába stb. Nem egy esetben segítettek a felnőtteknek a mezőgazdasági munkában, részt vettek különböző gyűtésekben és politikai kampaányok lebonyolításában is aktív segítséget nyújtottak. Az úttörővezetők a mozgalom szimbólumait a nevelés érdekében igyekeztek maximálisan kiaknázni, ezzel a szimbólumok nevelő hatása és értéke egy-egy iskolánál alapjaiban gazdagodott.

A szervezeti kiépülést több helyen gátolta a felekezeti, társulati iskolák politikai passzivitása, elzárkózása vagy ellenállása, a tartalmi munkát pedig nem minden esetben a népi demokrácia célkitűzéseit, az ifjúság egységét szolgáló legkülönbözőbb ifjúsági mozgalmak munkája.

Tudjuk, hogy 1948 nyara fordulatot jelentett mind az iskolai, mind az úttörőmozgalom munkáiban. Lezárt egy periódust, egy szakaszt, és kezdetét jelentette az új, a szocialista társadalom építésének. Csak utalásként említiük meg – amit korábban is bizonyítottunk –, hogy a mozgalom egyértelműen foglalt állást a megyében is az iskolák államosítása mellett és a helvi szervezetek ennek érdekében igen agilis felvilágosító tevékenységet fejtettek ki a serdülők között. Az úttörőgyermek szülei a szülői értekezleten is pártfogói, támogatói voltak az államosítás gondolatának. Ettől kezdve a volt egyházi iskolánkban is szabadon szervezhették a mozgalmat, s 1948. szeptemberétől pedig a kisiskolások egyedüli szervezete lett.

Ebben az időszakban vette kezdetét a kispajtások kezdeményezésére a „Jó tanulóval előre hazánkért”-mozgalom azzal a céllal, hogy az általános iskolai tanulók tudását emelje s hogy a falvak és tanyák gyermekeit a mozgalmon keresztül azokban a szellemi kincsekben részesítse, amelyekből a Horthy-rendszer kirekesztette őket. A mozgalom keretei kiszélesedtek, a csapatok létszáma emelkedett, a tartalmi munka javult, ötletgazdagabb lett, a pajtások a legtöbb helyen többé-kevésbé összeforrt közösségeket alkottak.

A teljesség igénye nélkül – e vázlatos adalékok felsorakoztatásával – kíséreltük meg felvázolni a szervezeti tartalmi kibontakozást, a hősi küzdelmet, hogy az utódok e küzdelmes múltból erőt merítve vigyék teljes győzelemre a mozgalom zászlaját.

A Szolnok megyei úttörők munkája, tevékenysége jóval gazdagabb, sokrétűbb, mint amiről e szerény dolgozat beszámol. Munkáinkkal tulajdonképpen annak az összefoglaló műnek a majdani létrehozásához szeretnénk hozzájárulni, amely a megyei úttörőmozgalom eddigi történetének és nevelő munkájának megírására fog vállalkozni.

Dr. Vaskó László

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Erre utal az Ifjú Proletár 1919. május 11.-i számának elvi cikke, a Népszava 1919. június 8-i számában megjelent ezzel kapcsolatos hírközlés, illetve 1919. június 4-i számában az úttörők nyaraltatási akciójáról szóló hírközlés. Lásd még Eleven erő, Bp. Tankönyvkiadó, 1955., s a többi lapokat, s legutóbb „25 évre előre rendületlenül!” Bp. 1971. 7–18. lapok.
2. Záhonyi Ede: A magyar úttörőmozgalom történetének néhány vonása, Eleven erő, Bp. Kossuth Kiadó, 1969. 178. lap, illetve Szirmai Györgyné: A magyar úttörőszervezet. Nevelésügyünk húsz éve, Bp. Tankönyvkiadó, 1965. c. művekben.
3. Idézi Szirmai Ede, mű 181–182. lap.
4. Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debrecen (a továbbiakban HBmL.) Tanker. főig. ir. XXIV. 501/a. 22. cs. 2595/1946.; Bihar vm. tanf. ir. XXIV. 502/a. 4. cs. 43/1946.
5. HBmL. Tanker. főig. ir. XXIV. 501/a. 22. cs. 2595/1946.
6. Eleven erő id. mű 179. lap, ill. „25 úttörő év Krónikája”. Kiadta a Magyar Úttörők Szövetsége, Bp. 1970. 4. lap.
7. 25 éve előre rendületlenül! Szerk.: Záhonyi Ede, Bp. 1971. 37. lap.
8. uo. 43. lap.
9. HBmL. Tanker. főig. ir. XXIV. 501/a. 33. cs. 196/1947.
10. uo. 33. cs. 3. F. 196/1947.
11. uo. 33. cs. 3. P. 196/1947.
12. 25 éve előre rendületlenül! id. mű 48. lap.
13. HBmL. Tanker. főig. ir. XXIV. 501/a. 44. cs. 2770/1947.
14. uo. 48. cs. 3. F. 343/1948.
15. uo. 48. cs. 343/1948.
16. HBmL. Tanker. főig. ir. XXIV. 501/a. 47. cs. 261–2/1948., ill. Pajtás 1948. márc. 15.
17. HBmL. Tanker. főig. ir. XXIV. 501/a. 48. cs. 343/1948. „Úttörőcsapat felavatása és a május 1-i felvonuláson és ünnepélyen való részvétel” tárgyában kiadott körlevél.
18. uo. 48. cs. 343/1948.
19. uo.
20. HBmL. Bihar vm. tanf. ir. XXIV. 502/a. 17. cs. 80/1948.
21. HBmL. Tanker. főig. ir. XXIV. 501/a. 44. cs. 2770/1947.
22. uo. 47. cs. 266–7/1948.
23. Köznevelés 1948. 8. sz. 169. lap.
24. HBmL. Tanker. főig. ir. XXIV. 501/a. 51. cs. 2868/1948.

Emberek az embertelenségben

A karcagi illegális KMP tevékenységéről

Nemrég múlt 40 éve, hogy Karcagon a zsírosparasztok, kubikos-földmunkások és szegényparasztok városában megindult a forradalmi munkásmozgalom, az illegális kommunista párt megkezdte működését.

A 30-as évek első éve a forradalmi munkásmozgalom világméretű fellendülésének kezdeti szakasza. Hazánkban is ezekben az években fejlődött ki tömegméretűvé a kommunista mozgalom. Az illegális párt (KMP) nagyipari központokban működő szervezetein, összekötőin, szervezőin keresztül az ellenforradalmi terrorban, munkanélküliségben, inségben élő és forradalmi változást váró vidék milliós tömege közé is eljutott a párt szava. Forradalmi szellemű környezetben nevelkedett fiatal, Németh Lajos géplakatos segéd, karcagi lakos, a 20-as évek kezdetén Budapesten dolgozva megismerkedett a munkásmozgalommal. Kezdeményezésére Karcagon 1930 őszén megalakult a szociáldemokrata alanszervezet. Amikor az illegális párt tömeges tüntetésekre hívta fel a munkanélküli tömegeket, Németh Lajos 1932 tavaszán már több ezres munkanélkülit vezetett éhségtüntetésre Karcagon. A tüntetés vezetőit és a bátrabb tüntetőket letartóztatták és elítélték, ez azonban csak látszatra törte meg a harcos elvű embereket.

Németh Lajos 1932. őszétől ismét Budapesten kezdett dolgozni, közben a pestszenterzsébeti vasas szakszervezetben hat hétig szemináriumot hallgatott. A szeminárium célja volt olyan munkások politikai képzése, akik tetterre kész emberek, a munkásosztály ügyéért önállóan is képesek szervezésre és vezetésre bármilyen területen.

Az illegális párt is jelen volt, befolyásolta a szociáldemokrata párt és a szakszervezet által szervezett szemináriumot. A párt összekötői figyelték és kiválasztották a megfelelő kádereket az illegális pártsejtek és a tömegbefolyás kiépítése céljából. Németh Lajos a szeminárium hallgatása idején az ország legnagyobb tőkés ipari központjában, Csepelen dolgozott. Forradalmi gondolkodású baráti körében itt találkozott a KMP egyik összekötőjével, Gál Béla lakatossal. A szeminárium elvégzése után már tudatosan, telve forradalmi elgondolásokkal utazott haza és fogott a szervező munkához, bár utasítást neki taktikai okokból erre senki nem adott.

1933. január végén tért haza Karcagra és megkezdte a szemináriumon tanult és a kommunista elvtársai által sugalmazott módszerek szerint az elgondolásainak megvalósítását. A karcagi szociáldemokrata alapszervezet élete az éhségtüntetés követő rendőri erőszak miatt erősen visszaesett, de mégis alkalmas volt arra, hogy fedése alatt kommunista sejtek működjenek. Elgondolása alapján február

első felében általa megbízhatóbb baloldali gondolkodású, pártmunkában addig is kitűnt tagokból 5-5 fővel szemináriumot szervezett, ami egy-egy sejtnak felelt meg. Az egyik csoportot ipari munkásokból, a másikat kubikos-földmunkásokból szervezte.

A nagybirtok árnyékában sýnylődő szomszédos Bucsa-telepen a szociáldemokrata alapszervezet szintén Németh Lajos támogatásával alakult meg. Kapcsolata a pártszervezet vezetőjével, Vallyon István uradalmi gőzgépésszel nem szakadt meg. Február közepén az ottani szociáldemokrata alapszervezet fedése alatt is megszervezte a sejtet és megkezdte a tagok szemináriumi képzését is. Az ellenforradalmi rendszer ismerete, a munkásmozgalmi archivumi anyagok és a mozgalomban részt vevők visszaemlékezései alapján képet lehet alkotni arról a bátor kommunista vállalkozásról és munkáról, amelyre Németh Lajos vállalkozott.

Németh Lajos a karcagi sejték szemináriumain, februárban és márciusban 6-6 este, 4-5 órában tartott előadásokat. Ebben az időben tartotta a szemináriumi előadásokat Bucsatelep községben is. A Karcagtól 14 km-nyi utat gyalog vagy kerékpáron tette meg, visszafelé minden esetben az esti-éjszakai órákban, számolva a lebukással és annak minden következményével. Az első szemináriumi előadására vele ment a fiatal Tüdös Imre asztalos is, az egyik karcagi sejt tagja. A sikereken fellelkesülve levélben számolt be Magyar Ferencnek, Budapesen élő egyik legbensőbb elvi barátjának. „...több embere van, akik komolyan fogják fel a tanulást. Különösen megemlíttette Tüdös Imre asztalost, mint az egyik igen lelkes hívét...” – összegezte később a csendőrségi megállapítás.

Felidézve a kor viszonyait, a tanítás és a tanulás nagy teljesítmény volt az előadó és a hallgatók részéről. Németh Lajos, ahogyan tanult, úgy adta tovább jegyzetei és illegális forrásanyagok alapján a szemináriumok anyagát. A hallgatóság soha nem hallott és nem olvasott ilyen összefüggően az osztálytársadalom, a kizsákmányolás és elnyomás történetéről és egyáltalán semmi igazat nem tudott a szocializmusról, a Szovjetunióban folyó hatalmas eredményekről. Az archivumi anyagokból lehet következtetni, hogy a három szemináriumban a hallgatók sajátos viszonyainak megfelelően kellett módosítani az előadások anyagát. Az ipari munkásokból szervezett szeminárium tagjai olvasottabbak, szervezettebbek voltak. A karcagi építőipari szakszervezet, amelynek tagjai voltak, bár ezekben az években éppen csak vesztált, de szervezeti élet folyt, könyvtára pedig értékes volt. A város kubikos-földmunkás tömegére pedig jellemző volt, hogy sok volt közöttük forradalmi multú, akik a Magyar Tanácsköztársaság vöröskatonái voltak. Tömegben, brigádokban (bandákban) dolgoztak, széles kapcsolatban voltak a szegényparasztsággal. Csatornaépítések közben kapcsolatban voltak a viharsarok és más vidék kubikos-földmunkásaival. A bucsatelepi uradalmi zsellérekből szervezett szeminárium tagjainál az alacsony műveltségüket, sajátos élet- és munkaviszonyukat kellett figyelembe venni.

A hat esetet betöltő szemináriumok előadásának anyaga sorrendben:

1. Ősközösség viszonyai, rabszolgatartó rend, kizsákmányoló és kizsákmányolt viszonyairól.
2. Feudalizmus osztályviszonyai és osztályharcai.
3. Kapitalista társadalom, kizsákmányoló és kizsákmányoltak osztályharca.
4. Szocializmus és marxizmus.
5. Marxizmusról és kommunizmusról.
6. Forradalmi proletáriátus feladata háború vagy forradalom esetén.

A szemináriumok előadásain a munkásság forradalmi szervezetbe tömörülésének fontossága, a forradalomban képzett csoportok szervezésén és azok további agitációinak fontosságán volt a hangsúly, „... akik a munkásságot öntudatra ébresztik és alkalmas időben forradalmasítják...” – összegezi a nyomozati megállapítás később. Az előadás másik fontos tárgya a magyar proletárdiktatúra bukásának okait tárta fel. Németh Lajos hangsúlyozta az előadásában, hogy „... ha a küszöbön álló háború bekövetkezik és a proletáriátust felfegyverzik, tudja, hogy a fegyvert kik ellen kell fordítani...” – summázza tovább a nyomozati jelentés.

A bucsatelepi szemináriumban az osztálytársadalmak fejlődéstörténetét három szemináriumi estén meg-megismételve adta. A negyedik – és utolsó – szeminárium esti előadása a proletárdiktatúra bukásának okait tárta fel, bizonyítva a munkásság forradalmi egységének fontosságát. Németh Lajosnak sejtése támadt arról, hogy a falu „nyugalalmát” őrző csendőrség tudomást szerzett a tevékenységről és szeretné őt tetten érni. Ezért kettővel megrövidítette a szemináriumi előadások számát és megbízta Vallyon Istvánt csoportok szervezésével, önálló előadások és felolvasások tartásával. Vallyon István forradalmi elvű ember volt és jó előadó, a szellemek körében tekintélye volt. A szemináriumi előadásokon jegyzeteket készített, azokból és az illegális propagandaanyagokból tartotta az előadásokat. Később lefoglalt jegyzetek és propagandaanyagok képet adnak az előadások és szeminárium színvonaláról.

„... 1 db 20 oldalas, tintával írt politikai jegyzet;
1 db 4 oldalas, tintával írt politikai jegyzet;
1 db idegen szavak, tintával írt 10 oldalas jegyzet;
1 db Mi történik Kínában c. füzet;
1 db Dzsingiz khán c. füzet;
1 db Pártharcok Németországban c. füzet;
1 db J'accuse füzet...” – sorolja a nyomozati összesítő.

Egy-egy szemináriumi est sorolt előadás tárgya mellett szervezéssel kapcsolatos előadások is folytak. Mi a szemináriumi képzés célja? A szervezkedés szükséges, mert „... ha mi 100 évig is szociáldemokrata elven maradunk, akkor sem jutunk uralomra, el van adva a munkásosztály, tehát nekünk kommunista elvet kell vallani... kért azonban bennünket arra, hogy a kommunista szót még egymás között sem hangoztassuk... (... megbízhatatlanok előtt ne beszéljünk...) ... hangsúlyozta, hogy forradalmi diktatúra kell, anélkül nem valósulhat meg a munkásosztály hatalma...” – hangzik a kicsikart vallomásokból.

Az előadáson következetesen támadta a szociáldemokrata vezetőket és bizonyította az árulásukat. A Tanácsköztársaság bukásának okairól tartott előadásokban rámutatott arra, hogy a bukást főleg a munkásság szervezetlensége és a kellő öntudat hiánya okozta. Kifejtette az előadásaiban a Szovietunióban végbe menő fejlődés nagy jelentőségét. Az előadások másik fontos tárgya a Németországban hatalomra jutott fasiszmus tevékenysége, leleplezése, a Reichstag felgyújtása és annak háttere volt. Ez szükséges volt, mert a hivatalos sajtó elhallgatta a valóságot, a nemzeti szocialista szónak pedig nagy vonzása volt a politikailag sötétségben tartott tömegek körében.

A szakszervezeti szeminárium módszerével élve, tanulási fegyelmet tartott, a hallgatóknak közbeszólása nem volt. „... a proletárdiktatúra a fegyelemben rejlik... ha majd tudatosodnak, azután beszélhetnek, mert úgyis az lesz a dolguk, hogy mindegyikük külön-külön sejteket hozzanak létre...” – összegezte ezt is a nyomozati megállapításában a csendőrség. Az előadások befejezésekor

lelkiismeretes tanulásra és titoktartásra hívta fel a figyelmet. Munkájának és a tanulás fontosságának jelentőségére megemlítette néhányszor, hogy ő is szeminariumot végzett és további feladatai vannak.

Németh Lajos kapcsolatba került a munkás-eszperantó-mozgalommal is és kísérletet tett arra, hogy egy időben Karcagon legálisan induljon meg az eszperantó tanfolyam. A mozgalom célja azonban országosan ismert volt a rendőrség előtt, ezért az első összejövetelről már idejében értesültek. Szétoszlatták a gyűlelést, az odaérkezett előadót pedig a városból kiutasították.

A tavaszi munkák indulásának idejére a szeminariumi előadások véget értek. A találkozások a hétvégi órákra tevődtek át. Új formát öltöttek a kapcsolatok. Az illegális propaganda- és sajtóanyagok egyre szélesebb körben jártak a megbízhatóbbak körében. A kisszámú karcagi ipari munkásság körében az illegális párt befolyása jelentősen nem növekedett. A fehérterror még erősen élt sokak emlékezetében. A kubikosok annál nagyobb érdeklődéssel fogadták az illegális sajtóanyagokat. Munkaszervezetük igen alkalmas volt az illegális párt tovább-szervezésére és a propagandamunkára. Sajtóanyaggal való rendszeres ellátásukra Németh Lajos két kubikost szervezett be. Kocsis Jánost, egy szenvedélyesen olvasó és politizáló, munkás társai körében is becsült kubikost és Tóth Sándort, aki a kubikosok másik rétegét befolyásolta. Ismerve azonban Tóth Sándor fenntartását az illegális mozgalommal szemben, őt nem tájékoztatta a kommunista mozgalom szerepéről. Ettől az időtől a karcagi kubikos-földmunkás tömeg az illegális párt befolyása alatt volt mindig.

Az országosan kiterjedt illegális kommunistamozgalom felszámolására országos méretű akcióhoz kezdett az ellenforradalmi rendszer. A csendőrség titkos ügynökével beépült a bucsatelepi illegális sejtbe, így felfedte a karcagi sejteket is. A szegedi csendőrkerület a bucsatelepi, a karcagi csendőrséggel és rendőrséggel karöltve 1933. május 20-án kezdte meg az akcióját, a nyílt vizsgálatot és a büntetőeljárás megindítását. Elsőnek letartóztatták a két ismert helyi vezetőt, Németh Lajost és Vallyon Istvánt, ezt követően majd a bizonyítékok és kényszerű vallomások alapján a sejtek tagjait. Nekik már csak a csendőrségi istálló jutott fogdai helynek. Falhoz állítva, némán kellett állni és várni a kihallgatásokra. A meg-megismétlődő gyötrő kihallgatások, fogdai ügynök alkalmazása, a házkutatások, eredményt hoztak a hatalom kopóinak. Illegális propagandaanyagok után kutatva, a karcagi szociáldemokrata alapszervezet könyvtárát és Tóth Sándor könyvtáros lakását is felforgatták, de az értékes, keresett könyveket nem találták meg. Letartóztatták és Karcagra kísérték Magyar Ferencet, aki sok illegális anyaggal látta el Németh Lajost, és akiben az egyik felsőbb kommunista irányítót gyanították. Kutatták, körözték Gál Béla KMP-összekötőt, aki ebben az időben kommunista tevékenységéért börtönben ült.

Az elbeszéléseket, visszaemlékezéseket és a periratot elemezve, hosszant lehetne leírni a vallatások és kihallgatások kegyetlen és megalázó módszereit. A lovascsendőrök Németh Lajost megbilincselve, maguk előtt gyalogosan Bucsatelepre kísérték, kihallgatása után pedig onnan vissza. A sejtek tagjait – Vallyon István kivételével – 2–3 napi vizsgálati fogság után szabadon engedték. Most a tettükért, az elvükért a vizsgálat napjai és éjszakái alatt elgyötörtén és meg-láncolva láthatták egymást a kommunisták.

A nyomozás során több mint 25 féle illegális sajtóanyagot gyűjtöttek össze. Íme néhány címe és darabszáma:

- Marxizmus, füzet, 5 db;
- unkásmozgalom, füzet, 5 db;

- Kommunista versesfüzet röpiratokról, 5 db;
- Marx Károly és a szakszervezetek, 1 db;
- Az Internacionálé, 1 db;
- 100⁰/₀, 1 db;
- Társadalmi Szemle, 4 db;
- Sarló és Kalapács, 1 db;
- Pártharcok Németországban, 5 db;
- Történelmi materializmus, 1 db;
- Marx gazdaságtana, 1 db.

Ezek a sorolt anyagok is meggyőzően bizonyítják a szemináriumi képzés színvonalát.

A csendőrségi nyomozás nem tudta felderíteni a felsőbb kapcsolatokat, elszakadt a szál Gál Béla KMP-összekötő keménységén és a félrevezető vallomásán. Mintegy 9–10 vizsgálati nap után Németh Lajost, Magyar Ferencet és Vallyon Istvánt megbilincselve Budapestre kísérték, a Pestvidéki Fogházba kerültek. Gál Bélát szabadulása perceiben tartóztatták le újból. A vizsgálati eljárást ellene a későbbi napokban folytatták le Karcagon. A csendőrnnyomozók napokon át tartó kínvallatás után kénytelenek voltak elfogadni Gál Béla vallomását, mely szerint egy igazi nevét fel nem fedő „Juci” nevű nőtől kapta az utasításokat és a propagandaanyagokat.

Az országos méretű rendőrségi és csendőrségi akciók nyomán megteltek a központi börtönök, az ország minden részéből odaszállított kommunistákkal. Működött a börtönhíradó, a morze. A börtönfalán át kapcsolatba kerültek az egymást soha nem látott kommunisták is. Németh Lajos, Magyar Ferenc és Gál Béla a morzén fontos értesüléseket szereztek az ügyükhöz és felkészülten várták a bírósági tárgyalást. A Budapesti Királyi Ügyészség Németh Lajos és 14 társa ellen a hirhadt kommunistaellenes 1921. III. törvény alapján állam és társadalom erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló büntett címén emelt vádat. Dr. Szemák, királyi ítéltáblai tanácselnök vezetésével folyt le a tárgyalás 1933. szeptember 1-én. A szabadlábon hagyott vádlottak közül 9 fő – köztük a szabadlára helyezett Vallyon István is – nem jelent meg a tárgyaláson, nem volt pénzük útiköltségre. A védelem kérésére a három fővádlott ügyét elkülönítve kezdte tárgyalni a bíróság. Az első rendű vádlott, Gál Béla, Dr. Szemák tanácselnök kérésére válaszolva nem tagadta, hogy ő kommunista, ez felesleges is lett volna, de bátor kijelentés is volt. A tárgyaláson az egyetlen „tanú”, a nyomozásban részt vett karcagi csendőrőrsparancsnok volt jelen. A tárgyalás menetében a tanács elnöke kérdést tett fel az őrsparancsnoknak: – „... ezt megelőzően volt-e már kommunista szervezkedés Karcagon?...” Nem volt, de a csendőrsparancsnok „igen”-nel válaszolt, azzal a szándékkal, hogy a vallomása nyomatókos lesz így az ítélethozatalnál. Ellenkező eredményt ért el. A „vallomása” és Gál Béla ismételt vallomása alapján az 1921. III. törvény 1. § (büntett) helyett a 3. § (vétség) alapján tudott ítéletet hozni a bíróság. Ez évekkel és hónapokkal kevesebb börtönt jelentett a vádlottaknak. Az ítélet: Gál Béla 8, Németh Lajos 6, Magyar Ferenc 3 hónap börtönbüntetést kapott. A bíróság a kérésükre ekkor hozott külön ítéletet a tárgyaláson megjelent két karcagi ipari munkásra. Próbaidőre felfüggesztett büntetésükbe belenyugodva, hátatfordítottak a forradalmi eszméknek, maguknak kispolgári egzisztenciát teremtettek.

A szabadlábon hagyott többi vádlott ügyében 1935. február 13-án tartott főtárgyalást a Királyi Ítéltábla. Valamennyi vádlottat rendőri és csendőri kísérettel kellett elővezetni, mert az inséges világban most sem volt pénzük úti-

költségre. Nem véletlen az, hogy a sejtek és a szemináriumok megnevezése keveredik a sorokban. A periratból kitűnik, hogy a csendőrnymozók bizonyították az illegális sejtek kialakítását, a sejtek tagjai pedig cselekményük kisebbitése céljából szociáldemokrata tevékenységnek igyekeztek magyarázni a bíróság előtt a tettüket. Így a két legharcosabb, Ádám Mihály és Tüdős Imre tagadták, hogy kommunista szervezkedésben vettek volna részt. Bizonyítani igyekeztek, hogy csak a marxizmusról és szociáldemokrata ügyekről tárgyaltak az összejöveteleken. A tanácselnök bizonyítéknak eléjük tárta társaik kényszerű vallomását. „... Ezt csak azért vallották, mert a csendőrök nagyon megverték...” olvasható Tüdős Imre válasza a periratból. A tanácselnök válasz nélkül hagyta a feleletet.

A tárgyalásra előállított bucsatelepi rongyos zsellérek ugyancsak megnézték a volt sejtjük ötödik tagját, a csendőrség ügynökét, Karakas Imrét, aki elegánsan öltözve, tanúként volt jelen. A sejtéseik itt igazolódtak be róla. Az ítélet: Vallyon István 1 hónapi fogházat és hivatalvesztést, a többi vádlott 15–15 napi fogházbüntetést kapott. Büntetésüket – Vallyon István kivételével – 3 év próbaidőre felfüggesztették. Az ügyész fellebbezett Tüdős Imre, Ádám Mihály és Farkas Lőrincz ítéletével szemben. A fellebbviteli bíróság azonban 1936. január 31-i jogerős ítéletével helybenhagyta az ítéletet.

A lebukás csak rövid időre dermesztette meg Karcagon a forradalmi munkásmozgalmat. Az illegális párt tanítása, sajtóanyaga tovább terjedt, élő, cselekvő erővé vált. Módszert változtatva tovább élt a kommunista eszme gondolata csoportos összejövetelek, illegális propagandaanyagok rendszeres olvasása és terjesztése, a moszkvai rádió magyar adása hallgatásának formájában. A szemináriumot végzett emberek közül többen harcos elvűekké váltak, elsősorban Ádám Mihály, Tüdős Imre. Zsoldos János asztalos a lebukást követően Budapestre került, az illegális kommunista mozgalomba bekapcsolódott. Illegális lakásán volt az a nyomdagép, amelyen a párt illegális kiadványait nyomták. Németh Lajos sem maradhatott sokáig Karcagon a rendőri zaklatások miatt. Ádám Mihály lett az összekötő a Budapestre távozott Németh Lajos és a karcagi kommunista csoportosulás között.

A lebukást követően az erőszakszervek megtorlásából és zaklatásából eredően az az uralkodó nézet alakult ki a karcagi munkásmozgalom hívei körében, hogy a polgárháború idején a magyar hadifogoly-forradalmárok fegyverrel segítették az orosz munkásosztályt a hatalma megtartásában. Csak egy háború árán a Vörös Hadsereg segítségével lesz képes a magyar proletariátus újra megteremteni a szocialista hazáját, addig is gyűjteni kell az erőt. A megsejtés valóra vált,

Hazánk felszabadulása után a kommunista mozgalomban részt vevők, Németh Lajos, Ádám Mihály, Tüdős Imre, Vallyon István, Gál Béla és Magyar Ferenc kiemelkedő szerepet vállaltak a kommunista pártban, a szocialista közéletünk kialakításában.

Kocsis László

FORRÁSANYAGOK:

Vallyon István és társai ügye. (Perirat) MSZ MP, MMI Archívum, 1953–6954.

Németh Lajos, Ádám Mihály, Tüdős Imre, Gál Béla, Magyar Ferenc, Vallyon István visszaemlékezései.

B. VII. 7271/49. sz. bírósági ítélet. Ádám M-né. 1933

Dokumentumok a magyar forr. mm. történe téből. II. kötet.

HONISMERET–HELYTÖRTÉNET

Adatok Tiszafüred környéke történetéhez *

(Jósa András levelei Tariczky Endréhez)

Közel száz éve, 1877-ben alapította a tiszafüredi múzeumot *Tariczky Endre* plebános. Az országosan fellángoló múzeumi mozgalom mellett a Tiszafüred környéki jelentős régészeti leletek is szorgalmazták az itteni kutatómunka intézményessé tételét. A mai értelemben vett komolyabb szakképesítés nélkül ásatást végző Tariczky Endre¹ a kor áramlatának megfelelően, hogy anyagi és erkölcsi támogatást kapjon munkájához, az ismertebb közéleti személyiségeket a *Régészeti Egylet* tiszteletbeli tagjává választotta.² Ilyen tiszteletbeli tag volt *Jósa András*, Szabolcs megye ismert régésze is.

A múzeum adattári anyagának rendszerezése és leltározása során három, Jósa András által írott levelet találunk, melyek azonos témában a tiszafüredi vasúti híd alapozásakor előkerült szakóca³) közel két hét alatt íródtak. A levelek értékét emeli, hogy másolatban Herman Ottó és Hampel József témával kapcsolatos levélrészleteit is tartalmazzák.

A levelek közreadása indokolt, tartalmuk fényt derít a múlt század múzeumi szakembereinek önzetlen segítségnyújtására egy-egy tudományos probléma felmerülésekor.⁴

„Bámulattal vegyes ihlettel élveztem azon rendkívül nagybecsű okmánytárt,

mely szakösmernettel, és szeretettel összegyűjtve kincsesbányája őstörténelmünknek, és a mely nem tiszafüredi, hanem tisztán, és kizárólag „Tariczky múzeum”-nak nevezhető.

Triviális kifejezéssel élve, kérődöm az ott látottakon, melyeket rövid percekben helyben kiélvezni lehetetlen.

Az én gyarló nyakamba szóta a vármege azon – erőmet túlhaladó – feladatot, hogy többek között a vármege millenium alkalmával szerkesztendő monographiájába én írjam meg a geológiai részt.

Ezen megbízásnak megfelelőleg, a feladattal nagyjában elkészültem, és hálás köszönettel fogom annak idején kész munkácskámát tisztelettel megküldeni.

Értekezésemben hangsúlyoztam azt, hogy míg nyugot Európában kétségbe vonhatatlan bizonyítékai vannak annak, hogy a dilluvialis korszakban már emberek éltek ezeknek társaságában, addig nálunk ilyen nyomok nincsenek.

A t.füredi múzeum ezen kérdésre nagy világosságot derített, és kétségbe vonhatatlan az, hogy azon réteg keletkezésének idejében, melyben a t.füredi – őszállat csontjából készült – vetélő, kova eszközzel faragtattott, már a műveltségnek nem legalacsonyabb fokán álló emberek éltek.

* A cikk közreadását időszerűvé teszi a Kiskörei Vízlépcső avatása, mert adatokat szolgáltat a táj őstörténetéhez. (Sze rk.)

Gyarló ösmereteim mellett nem merem állítani, hogy hazánkban hasonló korból származó tárgyak ne kerültek volna napfényre, de nem emlékezem, hogy a tiszafüredihez hasonló csontműeszközzől valaha olvastam volna valamit.

Méltóztatik talán emlékezni arra, hogy Herman Ottó miként lett több oldalról megtámadva azért, mert a Miskolczon talált két darab lepattogtatt nagy kova lándzsa-hegyről azt merte állítani, hogy azok a paleolyth korból származnak, mert addig efélék hazánk területén eddig még nem találtattak, és a melynek egyik példányát Széll Farkas táblai tanács elnök-nél Debreczenben megbámultam.

A tiszafüredi csonteszköz kétségen kívül helyezi azt, hogy hazánkban az ember az őselefánttal együtt élt.

A mai postával írtam Herman Ottónak, Hampel Józsefnek ezen ügyben, és egyúttal kértem Ferenczy Eleknek, hogy leírás és lemintázás végett küldje meg nekem a füredi csonteszköznek társát.

Nem hiszem, hogy kérésemet megtagadná.

Főtisztelendőségedhez is azon tiszteletteljes kéréssel járulok; méltóztatásék a kérdéses tárgyat pár napra ide kölcsönözni. Nem csak sértetlenül fogom azt visszaszolgáltatni, hanem ígérem, hogy Ferenczy Elek által – minden valószínűség szerint – nekem adományozandó tárgyat, az illetékes füredi múzeumnak fogom – mint annak tiszteletbeli tagja – felajánlani.

Szíves válaszát kérve
maradok kiváló tisztelettel

Nyíregyháza, 1897 Július 17.én

alázatos szolgálja
Jósa András”⁵

Tariczky választás nem ismerjük, de tartalmára következtethetünk Jósa András újabb leveléből.

„Kedves Czimborám!

Nem elbizakodás, hanem a tisztelettel párosult rokonszenv bátorít fel arra, hogy hasonló címzéssel illessem, mint a milyenre szerény személyemet érdemesíteni szíveskedett.

Bizony a mai – anyagi hasznat hájászó – világban jól esik az emberi kotyvalék moslékjában egy-egy gyöngyszemet találni, melyek azt bizonyítják, hogy a fertőből itt ott még az idealismus is fel meri ütni fejét.

A rokonérzelmű emberek között a 16 év korkülömbőség nem zárja ki a jogosultságot arra nézve, hogy a kit tisztel és szeret, barátjának ne szöλλithassa.

Jogot formálok tehát arra, hogy tisztelt barátomnak szöllithassam. –

Mindenek előtt köszönöm jószágát, hogy levelemet kétszeri válaszra méltatta.

Midőn T.Füredről haza tértem rögtön írtam Ferenczy Eleknek, Herman Ottónak és Hampelnek, a ki jelenleg Lovranóban időzik.

Ferenczy azt válaszolta, hogy a tfüredi múzeumban levő ősalat csontjából készült műeszközt Gettó főmérnök mutatta meg neki, akkor a mikor tisztelt Barátom távol – Egerben – volt. Elakarta vinni azt ugyan, de miután meghallotta, hogy a talált tárgyakra igen tisztelt Főtisztelendő úr barátom aspirál, visszahagyta azt, és magával el nem vitte; tehát a füredi múzeum birtokosa azon egyetlen műeszköznek, mely a füredi vasúti híd alapozása alkalmával napfényre került.

Ferenczy Elekkel fennálló viszonyom biztosítóka annak, hogy nekem igazat írt.

Herman Ottótól ma kaptam választ, melyben éresít, hogy ő a kérdéses eszközt tisztelt barátomnak birtokában látta, és megvan győződve arról, hogy az csakugyan őslény-csontból készült.

Csak hogy ő azt nem vetéllőnek, hanem hálósúlynak tartja; a mely nézetben azomban én részemről nem osztozom. De hiszen ezen kérdés nem is lényeges. Annyit mindenesetre bizonyít, hogy a dilluvialis korszakban az emberek az őállatokkal együtt éltek.

Sőt, ha Herman Ottónak nézetét elfogadjuk, minden valószínűség szerint fel kell tennünk azt, hogy a háló készüléket használó népet egy a szövés mesterségében jártas nemzedék előzte meg, mert a háló kötés sokkal nehezebb és több ügyességre, értelmességre valló munka, mint az egyszerű szövés.

Hampeltől még választ nem kaptam.

A mai postával kapott rajzot és leírást hálásan köszönöm, és azt mai postával Herman Ottónak visszavárárolag elküldöttem.

Örömmel hallottam tegnap előtt Megyery Gézáról, hogy Gábor bátyám betegségének legsúlyosabb tünete – a fulladás – meg szűnt.

Adja Isten, hogy életével családját minél tovább boldogíthassa.

Szíves választát újból köszönve maradok

Nyíregyházán 1897 Július 24-én

szívből tisztelő barátja
Jósa András”

„Mélyen tisztelt Ügytársam!

A tiszafüredi – nézetem szerint minden kéréséget kizárólag – őslény csontból készült műeszköz fontos okmány lévén annak kiderítésére, hogy éltek-e hazánkban a mamuttal együtt emberek

Herman Ottó úr levelének ide vonatkozó részét, az utóbbinak elküldöttem – visszavárárolag – utóbb vett szíves sorait, a hű rajzzal, és a kérdéses tárgynak lelet körülményeinek leírásával.

Herman Ottó levelemet úgy látszik tévesen értelmezte, és azt hiszi, hogy a tiszafüredi tárgynak párja nálam van, pedig az a Ferenczy félével azonos, és ő azt Füredről magával el nem vitte, hanem a Tariczky-muzeumnak hagyta vissza.

Hampelnek választát Lovránából ma vettem, és mindkét levélnek azon részét, mely a csonteszközhöz vonatkozik, másolatban azért közlöm, miszerint méltóztassék a kételyek eloszlatása végett szemtanukra hivatkozva, bizonyítani, hogy a műeszköz minő elhelyezési viszonylatban találtatott, és milyen őscsontokkal.

Érdemesnek, sőt szükségesnek vélném a Tamás-ok megnyugtatóására azt, ha egy budapesti geologus a talált tárgyakat megvizsgálná.

Herman Ottó úr levelének ide vonatkozó része következőleg hangzik. –

„Köszönettel vettem figyelméről, és tartós jóindulatáról értesítését, s mindenekelőtt helyre igazítom azt a tévedést, mintha én ajándékoztam volna Széll Farkasnak azt a paleolith szakóczát; ő azt Bársony János miskolci ügyvéd-től kapta; A mi megtámadtatásomat illeti, (t. i.: azt, hogy az nem paleolith eszköz) arra én majd rá térek, mihelyt anyagom együtt lesz. Igazamat eddig az védi, hogy a miskolci lelhely felett és alatt a dilluvium mamutostól megvan; a lelhelyen nem mert azt a város építése feldulta. Arra a „vetéllőre” nézve a legnagyobb óvatossággal ajánlom. Ismerem azt, a mely állítólag szintén mamut csonttal és mélységből Tiszafüreden került, s ott van a Tariczky gyűjteményben, szakasztott az, a mi a doctor uré, (tévesen azt hiszi, hogy birtokomban is van egy másik, mert vagy nem világosan fejeztem ki levelemben magamat, vagy nem helyesen értelmezte azt) de *nem vetéllő*, hanem Kecsecsont mint hálósúlyozó (a Kecsecsont kifejezést, mint nem halászó vidéken lakó ember nem

értem!) a miről a lyukasztás, és a tükörsímaság (a mit pedig én nem írtam) tanuskodik, a barázda természetes. Hasonló csontok vannak a Nemzeti Múzeumban is (ilyeneket én ott nem láttam), és én adtam ki összehasonlító meghatározásra. A múzeum csontjai terramarékból, tehát a kőkor-neolitikavégéből és a fémkorok kezdetéből valók.”

Úgy vélem, hogy Herman nem saját szemével látta a tífüredi csonteszközt.

Hampel József urnak közleményemre vonatkozó levélrészlete pedig a következő. „A dolog érdemére nézve: nagyon fogok örvideni, hogyha olyan fajta telepre akadunk (telepről én egy szót sem írtam, csak azt, hogy a leírt műeszköz őslénycsontokkal együtt a Tisza feneke alatt őslénycsontokkal együtt találtatott, a későbbben kisebb mélységre redukáltatott ugyan, de ez lényegtelen körülmény, a földolog az, hogy a tárgy bolygatatlan rétegben együtt volt e őslénycsontokkal vagy sem. Az együtt talált csontok azonban szakgeologus által volnának meghatározandók.) mint a spienne-i, Belgiumban. De meg vallom, hogy a vég-ső instantiát ilyenfajta kérdésben a geologusoknak hagyom. Azért kérem vezessen arra a helyre, *addig míg a leletek in situ vannak*, (a mi pedig most már csak az akkor jelenvoltak nyilatkozatával pótolható) tapasztalt geologust. Most nyáron ugyan nehéz ilyet fogni, de talán nem is szükséges, hogy jelentős tény már most constatatassék hamarjában. Miért ne lehettek volna Magyarországon is emberek a nagy vastagbőrűek kortársai, ha másutt lehettek?! Abban semmi képtelenség nincs; csakhogy óvatosnak kell lenni a tények megfigyelésében, és hogyha Herman Ottóna. a geológusokkal gyűlt meg a baja, csak ő a hibás, mért nem közölte geologusokkal a tényeit, mielőtt azokat közzé tette. Végre is nem tudhatunk mindannyian mindent. Közös erővel kell a határos területeken dolgoznunk.”

Ezen két levél-kivonatból látszik, hogy Herman Ottó hisz a mamuttal együtt élő emberben hazánkban, de azt eddig döntőleg bebizonyítania nem sikerült, mert a geológusokat mellőzte.

Hampelnek pedig nincs tudomása arról, hogy Tiszafüreden létezik döntő bizonyíték, és tartózkodik azt annak elfogadni, és amint leveléből látszik, nem is ösmer hazánkban hasonló korból származó leletet, és ennél fogva kétkedik.

Igen örülnék annak, ha expiálhatnám azon bűnömet, hogy tiszteltbeli taggá lett megválasztásomat meg nem köszöntem, azzal, hogy az európai hírre érdemes leletre a szakkörök figyelmét felhívni törekszem. A koczka el van vetve; a füredi múzeumnak nyerni kell saját dicsőségére, vagy pedig feladni a játékot.

Az én szerény nézetem szerint a kérdésnek tisztázására kíváncsoknak tartanám, az eddigieknek alapján a m. nemzeti múzeum Igazgatóságát a múzeum nevében felkérni, miszerint küldene egy szakértő geologust a tényállásnak kétségbe többé nem vonható felderítésére.

Megvallom, hogy igen szeretnék azon alkalommal én is jelen lenni, ha rendes szerdai és szombati rendelési napjaimra haza térhetnék, mert ezen napokon távol vidékekről járnak hozzám betegek.

Annál fogva igen kérem Kedves Czimborámat, legyen kegyes elhatározásáról engemet annak idején értesíteni.

Dr. Kiss Aladárnak Megyery Gézához intézett leveléből nagy örömmel értesültem Gábor bátyámnak ha nem is rohamos, de még is szerény nézetem szerint lényeges javulásáról.

Igen kérem adandó alkalommal üdvözetemet át adni.

Maradván igaz szeretettel és tisztelettel

Nyíregyházán 1897 Július 28-án
mélyen tisztelő barátja
Jósa András"

Eddig a meglévő három levél. Sajnálatos, hogy a többi, lehetséges folytatásai a II. világháború pusztításának

estek áldozatul a múzeum anyagának jó részével együtt. Jelentősége így is megvan, mert beszámol arról a lelkes törekvésről, amellyel a múlt század végén a vidék őstörténeti múltját kutatták.

Deákné Füzesy Anikó

J e g y z e t e k

1. **Tariczky Endre** (1818—1912) a kor kérdései múzeumi mozgalmát Milesz Bélával, a helyi iránt érdeklődő ember volt. A tiszafüredi református tanítóval — aki a Régészeti Egyesület titkára volt — együtt irányította. Főleg régészeti problémák érdekelték. Kéziratban is több régészeti munkája található a Kiss Pál Múzeum Adattárában.
2. Tiszteletbeli tagok többek között: József főherceg, gróf Szapáry Gyula, báró Nyári Albert, Csáky Albert, Ipolyi Arnold, Pulszky Ferenc, Thaly Kálmán, Hermann Ottó stb.
3. Milesz Béla a lelettel kapcsolatban a következőket jegyezte fel: „A tiszafüredi Tiszaszarvas agancs töredék, ősemlős bordák, és híd építése alkalmával 1890. június 21-én és 22-én a 4-ik mederoszlop (a poroszlói par-

ton) sülyesztő szekrényből a földszintől 16 s a 0 vízszin alatt 9.10—10.60 méter, a Tisza legmélyebb mederfeneke alatt 6 méter mélységből diluvialis iszaprétegekkel kiemeltetek: 2 mamutlábszár, 2 .m oldalborda, ősszállat csontjából (első lábszárcsont) alakított eszköz.

A mélységmérést adja a híd építéshaladási mappája, melyen az állatcsontok lelőhelye a mérnök által meg van jelölve.” (Kiss Pál Múzeum Adattára, ltsz: 2969.)

4. A levelek szövegét a levélíró helyesírását követve írtuk le, de eredeti sortávolságait nem tartottuk be.
5. A levelek a KPMA-nak 105—69., 106—69. és 107—69. leltári számot viselő tételei.

SZOLNOK MEGYE 1944/45-ÖS ESEMÉNYEIBŐL *

Összeállította: Mészáros Ferenc, szerkesztette: Kaposvári Gyula

(Szolnok, 1969; sokszorosított 135 l. + 76 mell. Szolnok megyei múzeumi adattár 11–12)

A felszabadulás negyedszázados évfordulója erőteljes ösztönzést adott a helytörténetírás művelőinek szerte az országban. Monográfiák, tanulmány- és dokumentumkötetek készültek szép számban a jubileumra, de mellettük napvilágot látott több olyan kisebb kiadvány is, mely — mint segédanyag — nélkülözhetetlen a helytörténeti kutatás, a tudományos ismeretterjesztés és a népművelés számára egyaránt. Ezek sorába tartozik a Szolnok megyei eseménykrónika, amely a felszabadulást követő egy esztendő helyi történetét villantja fel.

Az összeállítás 3 részre tagolódik. A szerkesztő, Kaposvári Gyula, rövid módszertani és történeti bevezetője áttekintést ad a helyi háborús viszonyokról, főként Szolnok helyzetéről a háború utolsó hónapjaiban, és összefoglalóan jellemzi a megye mezőgazdaságának a helyzetét a földreform előtt és után. Ezt követi az események időrendi felsorolása — igen jó forrásidézetekkel —, majd a zárórész 82 okumentum, főként újságcikk; röplap adja. Ez utóbbiak a kor hangulatát is idézik.

A kiadvány műfaját — mint ez látható — nehéz meghatározni. Talán bőven annotált kronológiának lehetne nevezni, de ugyanígy felfogható szemelvénygyűjteménynek is. A munka egyik célja — mint a bevezető írja — éppen az volt, hogy a napi eseményekhez csoportosítva, az 1945-ös — jórészt a szélesebb helytörténeti kutatás, illetve a nagyközönség számára elérhetetlen — sajtóanyagból adjon olvasmányos forrásközlést. Azt, hogy e célkitűzés honismereti, népművelő munkában mennyire bevált, mutatja az is, hogy a nagy érdeklődés miatt az első 500 példány után második kiadás is szükségessé vált. A jól időzített, még az évforduló előtt megjelent anyagot felhasználták mind a jubi-

leumi megemlékezéseknél, mind a helyi vetélkedőkön, versenyeken.

Az összeállítót, a szerkesztőt az önmaguk által támasztott igény nem csekély feladat elé állította. Az egyes napi dátumokhoz szemléltető, színes dokumentumrészleteket kellett összeválogatni, melyek kommentár nélkül is felevenítik az egykori mozgalmas napokat. Ahol ez sikerült, a helyi lapok cikkeinek segítségével, ott a munka valóban jó, érdekes és hasznos olvasmány. Helyes és célszerű volt felhasználni a színvonalas megyei folyóiratban, a Jászkunságban, másfél évtized alatt megjelent értékes tényanyagot is, ezzel méginkább közkinccsé téve a megyei helytörténeti kutatás eredményeit.

Kevésbé tarthatók azonban sikerültnek azok a részek, ahol úgy érezzük, a szükségesnél bővebben reprodukálták országos történeti munkák, feldolgozások általános megállapításait. Ezek nemegyszer csak terhelik az anyagot. Talán jobb megoldás lett volna, ha az ország történetének legfontosabb eseményeit tömören összefoglalják (s tipografizálással kiemelik), s erre építik rá, mint vázra, a megyei eseménysorokat.

A kiadvány nemcsak a megyebeli, hanem az országos eseményeket vizsgáló kutatóknak is jó szolgálatot tesz. A megyei adatokat 1944. június 2-től 1945. december 30-ig közlő összeállításból plastikusan rajzolódik elő az ország e fontos mezőgazdasági területének felszabadulása és újjáéledése. Képet kapunk a háború pusztításairól, a harci cselekményekről, majd a politikai, a gazdasági és a kulturális élet megindulásáról; a pártok megalakulásáról, a termelés megszervezéséről, a tanítás megkezdéséről stb.; később pedig a földosztásról, a demokratikus vívmányok védelméért folytatott harcokról, az új munkás élet mindennapjairól.

A közölt egykorú dokumentumok olykor a mai olvasó számára magyarázatot kívánnak. Ilyen pl. a 128–129. lapon az 1945-ös őszi választások eredményeinek közlése, a Tisza-vidék egymásnak ellentmondó adataival és kommentárjaival. Apró sajnálatos hiba, inkább elírás olvasható néhány történeti esemény dátumánál. Mint pl. az 1944. júliusi Hitler-ellenes merénylet, a Lakatos-kormány

megalakulásának napja esetében.

Végül talán annyit, hogy helyi szempontból nem ártott volna egy földrajzi névmutató közlése a kiadvány függelékében.

E néhány apró észrevétel mellett elmondhatjuk, hogy a szolnoki kiadvány hasznos és jó munka, előrevívó kezdeményezés a helyi történeti-honismereti munkában, a tudományos ismeretterjesztésben.

Dr. Gecsényi Lajos

* Megjelent a SZAZADOK, a Magyar Történelmi Társulat szakfolyóiratának 1973. évi 1. számában.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Barta László, a Szolnok Városi Tanács elnöke, Szolnok; Dr. Füvessy Anikó múzeumigazgató, Tiszafüred; Dr. Gecsényi Lajos, az MSZMP Párttörténeti Intézet osztályvezetője, Budapest; Kocsis László ny. tanár, Szolnok; Dr. Majoros Károly, az MSZMP MB titkára, Szolnok; Mészáros Ferenc, a TIT megyei titkára, Szolnok; Dr. Soós István, a Szolnok Megyei Tanács elnökhelyettese, Szolnok; Dr. Vaskó László, a Kossuth Lajos Tudományegyetem adjunktusa, Debrecen.

A TÁRSULAT ÉLETÉBŐL

A TIT Szolnok megyei Elnöksége sokoldalú felmérést végzett a tagság összetételéről, hogy annak elemzésével a TIT-tagság tervszerű fejlesztése – területi és szakmai szempontoknak megfelelően – megoldást nyerjen a közművelődés egyre növekvő feladatainak jobb elvégzésére. Ezek közül a két legfontosabb táblázatot adjuk közre.

A TIT tagság megoszlása szakosztályonként a területi szervezetek bojtásában

1974. március 15.

Szakoszt.	Jászberény város	Karcag	Kisdjcs.	Meszótúr	Szolnok	Taikkla	Türkeve	VÁROSEK ÖSSZ.	Jberényi J.	Kunsztm. J.	Szolnoki J.	Tfuredi J.	Taikkla J.	JÁRÁSOK ÖSSZ.	MEGYE- ÖSSZ.
Filozófiai	1		1	4	11			17	4	6	3	1		14	31
Hadtudományi					27			27							27
Irodalmi-nyelvi	8	6	5	4	26	2	2	53	22	12	12	3	3	52	105
Idegennyelvi				1	14			15		1	2			3	18
Jogtudományi	3	5	3	9	31	8	4	63	3	3	1	3	1	10	73
Közegeeasági			1	7	34	1		43	4	5	2	1		12	55
Művészeti	4	3	3	2	21	3	2	40	3	6	4	2	1	16	56
Kemzetk.-pol.	1	4	1	4	21	4	2	37	9	14	4	5	4	36	73
Pedagógiai	5		2	4	14	5	2	32	14	17	10	6	1	48	80
Történelmi	4	2	4	1	21	6	2	40	9	2	2	2	1	16	56
TÁRSADALOM- TUD; ÖSSZESEN	26	20	20	36	220	31	14	367/53% 68		66	40	22	11	207/49,5/ 574/51,7%	
Biológiai	2	2	2	3	5	2	1	17	7	5	3	6	1	22	39
Csillagászati	1			1	8			10	1					1	11
Egészségügyi	13	10	6	10	49	12	6	106	22	18	6	11	6	63	169
Fizikai		1	1	2	2		3	9	6		2	2	3	13	22
Földtudományi	3	3	2	3	12	4	1	30	10	1	5	1	4	21	51
Kémiai		1		4	3		1	9	1	1		1		3	12
Matematikai		2		2	3	6		13	5	5	2	1		13	26
Mezőgazd.-élelm.	3	17	5	31	15	4	9	84	28	11	3	7	7	56	140
Műszaki	2	1	2	9	25	4	4	47	8	3	1	4	1	19	66
TERN; TUD; ÖSSZESEN	24	39	18	65	122	32	25	325	88	46	22	33	22	211	536
MEGYE ÖSSZ:	50 /4,5/ %	59 /5,3/ %	38/3,4/ %	101/9,9/ %	342/30,8/ %	63 /5,7/39 %	73,5/ %	692 /62,3 %/ %	156 /14,--/112 %	10,--/62/5,5/ %	55 /5,--/ %	33 /3,--/418 %	37,7 %/ %	1110	
Felsőfokú végz.	44	52	34	89	287	54	30	590	106	80	49	46	27	308	898 /80,9/

A TIT tagság megoszlása életkor szerint a területi szervezetek bontásában
1974. március 15.

Év	Jászberény Város	Karcag	Kisdjcs.	Mezőtúr	Szolnok	Táskló	Törkeve	V. ROSOK SSZ.	Jberényi	Kunsta.	Szolnoki	Tfűredi	Tásklósi	JÁRÁSK ÖSSZ.	MEGYE ÖSSZ.
összege: Összesen	29.793	24.638	13.470	21.851	61.559	24.301	11.373	86.989	66.192	38.041	71.510	42.513	43.493	261.749	448.738
20-25	5	5		25	2		1	36	7	3	3	1		14	50 /4,9%/
26-30	10	11		8	29	7	9	74	13	11	14	9	6	53	127 /11,4%/
31-35	11	8	9	5	50	12	7	102	26	12	8	8	9	63	163 /14,9%/
36-40	7	4	10	22	28	12	2	85	30	19	10	11	1	71	156 /14,-%/
41-45	7	7	2	13	70	13	7	119	34	27	7	9	6	83	202 /18,2%/
46-50	3	11	5	18	66	8	1	112	22	15	8	7	4	56	168 /15,2%/
51-55	2	7	7	3	44	3	7	73	10	12	5	7	2	36	109 /9,9%/
56-60	3	3	2	3	16	2	5	34	4	6	5	2	1	18	52 /4,7%/
61-	4	3	3	4	37	6		57	10	7	2	1	2	22	79 /7,2%/
20-35	24 /48%/	24 /40,6/9 /23,6/		38/37,6/81 /23,7/19 /30,1/	17 /43,~ /212/	/ 46 /29,5/	26 /23,2/	25 /40,~ /18 /32,7/15 /48,6/130 /	/						342 /30,8%/
36-50	17	22	17	53	164	33	10	316	86	61	25	27	11	210	526 /47,4%/
51-	9	13	12	10	97	11	12	164	24	25	12	10	5	76	240 /21,8%/
ÖSSZESEN	50	59	38	101	342	63	39	692	156	112	62	55	31	416	1108
1974-ben újbelépt:	6	4		9	17	4	1	41	13	3		4	1	21	62
FOGLALKOZÁSSZERINTI MEGOSZLÁS:															
Pedagógus	18	23	17	33	58	26	7	137	61	42	29	19	13	164	301 /27,1%
Orvos, stb. d.	13	9	8	11	50	12	6	109	26	20	7	13	6	72	181 /16,3/
Mg. mérn. stb.	3	10	2	26	10	3	9	63	22	8	2	5	5	42	105 /9,45/
Tanítói d.	2		5	4	25	7	6	49	11	11	5	2	2	31	80 /7,2/
Fűrtm. pol. mt.	3	2	1	2	28	2	3	41	5	9	1	4	3	22	63 /5,7/
Jogász	3	4	2	8	31	5	1	54	2	3		2		7	61 /5,5/
Műsz. mt.	1	1		3	19	2	3	29	5	1		5	1	12	41 /3,7/
HM-EL d.		1		3	32	3		40		1				1	41 /3,7/
Műv. híj d.	2	1	1	1	7	1	2	15	8	5	11		2	26	41 /3,7/
Könyvtáros	2	3		1	7	1		14	5	4	1	1	1	13	26 /2,34/
Muzeológus	1	1			7			9				1		1	10 /0,9/
Nyugdíjas		1			20		1	22	3		2			5	27 /2,43/